

J A A R B O E K
V O O R
M U N T - E N
P E N N I N G K U N D E

98
2011

KONINKLIJK NEDERLANDS GENOOTSCHAP
VOOR MUNT- EN PENNINGKUNDE
AMSTERDAM

commissie van redactie

drs. N.L.M. Arkesteijn, Delft

E.J.A. van Beek, Sint-Michielsgestel

prof.dr. J.G.J.M. Benders, Katholieke Universiteit Leuven en Universiteit van
Tilburg (voorzitter)

mr. M. Bloemendal, Dordrecht (namens bestuur)

drs. E. van der Kam, Geldmuseum, Utrecht

prof.dr. F. Kemmers, Goethe Universiteit, Frankfurt

drs. T. Opdam, Zevenaar (secretaris)

International Advisory Board

prof.dr. J. Van Heesch, Koninklijke Bibliotheek Albert en Katholieke Univer-
siteit Leuven

dr. H. Horsnæs, Nationalmuseet (Kopenhagen)

dr. P. Ilisch, Landesmuseum Münster en Westfälische Wilhelms-Universität
Munster

prof.dr. P. Spufford, Cambridge University

e-mail redactie

jaarboek@munt-penningkunde.nl

kopij-richtlijnen

Zie www.munt-penningkunde.nl

ISSN 0920-380X

uitgave

© 2011 Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde,
Amsterdam

De uitgifte van jaarboeken door het Koninklijk Nederlands Genootschap voor
Munt- en Penningkunde wordt financieel mede mogelijk gemaakt door het
Geldmuseum te Utrecht.

druk

n.v. Peeters s.a., B-3020 Herent (België)

De schatvondst 's-Hertogenbosch 1998

JAN PELSDONK

In 1998 is tijdens een opgraving in de binnenstad van 's-Hertogenbosch een schat met 2.119 zilveren munten gevonden. Een aanzienlijk deel ervan was van een laag gehalte zilver. Ze zouden zijn verpulverd als ze niet met de grootste moeite en zorg zouden zijn geconserveerd. Een aantal munten bleek in een lap te zijn gewikkeld en op de bodem van de pot werd een zilveren gesproche ontdekt.

Na conservering zijn de munten bij het Geldmuseum (toen nog Het Koninklijk Penningkabinet) stuk voor stuk bestudeerd en gefotografeerd. Het resultaat van al dit werk is beschreven in de landelijke muntvondstendatabase NUMIS (opgenomen onder nummer 1027166).¹ In april 2011 is hierover een lijvig boekwerk verschenen met veel achtergronden van deze bijzondere vondst.² In dit artikel wordt vooral aandacht geschonken aan de numismatische aspecten van deze schatvondst en worden sommige munten nader gedateerd. Van de varianten en de voorheen onbekende munten is ieder type afgebeeld. Onder de munten bevinden zich enkele zeer zeldzame of zelfs tot nu toe onbekende exemplaren, onder meer van Kuinre, Pietersheim en Randerath. De schatvondst geeft een interessant kijkje in de muntcirculatie rond 1300. In hoeverre deze schat hierbij representatief is, is enigszins te interpreteren door deze vondst met andere bronnen te vergelijken.

Eerst mogelijke tijdstip van verberging: de terminus post quem

De *terminus post quem* (tpq) is het vroegst mogelijke jaar waarin de schat aan de bodem kan zijn toevertrouwd. Deze wordt bepaald door het *eerste* jaar waarin het jongste voorwerp uit de vondst kan zijn gefabriceerd. Doorgaans is dit in ons geval een munt, maar het kan ook de pot of een van de bijvondsten zijn.

De munt die de tpq bepaalt wordt ook wel de sluitmunt genoemd. Uiteraard kunnen er meerdere munten en munttypen tegelijk sluitmunt zijn. Het is niet

1 On-line raadpleegbaar via www.geldmuseum.nl

2 JANSSEN en TRELING (2011)

nodig ze allemaal afzonderlijk te noemen als de datering voldoende zeker is. Als een in eerste instantie lastig dateerbare munt uit een schatvondst in de toekomst preciezer in de tijd kan worden geplaatst, kan dit gevolgen hebben voor de tpq van de hele vondst. Bij de schatvondst *'s-Hertogenbosch 1998* is de sluitmunt een vanaf 1304 geslagen penning uit het graafschap Holland, op naam van Willem III (1304-1337). Er zijn overigens naast de munten drie andere voorwerpen die het verbergingsstijdstip nader kunnen helpen bepalen: de gesprokene blijkt vrij nieuw en gemaakt te zijn rond 1300.³ De pot zelf komt uit het productiecentrum Langerwehe en is gedateerd op 1294-1306.⁴ Het laatste voorwerp is het lapje, dat waarschijnlijk uit het einde van de 13de eeuw stamt. Helaas is de lap te fragmentarisch overgeleverd om een accurate datering te kunnen geven. De voorwerpen blijken allemaal ouder te zijn dan de jongste munt, waardoor de tpq niet wijzigt.

Een complicatie bij het geven van dateringen is, dat munten – en dat blijkt duidelijk uit deze schatvondst – niet zelden meer dan honderd jaar in roulatie bleven. Pas sinds de loop van de 15de eeuw worden in Nederland geslagen munten voorzien van een jaartal. Voor de exemplaren uit de hier onderzochte periode zijn we dus aangewezen op andere daterende elementen, vooral namen van vorsten en gebieden en de gebruikte afbeeldingen. Het is zodoende vaak onduidelijk wanneer een munt precies is geslagen. Niet zelden wordt de slagperiode van munten bij gebrek aan meer daterende elementen opgerekt naar de regeerperiode van een vorst, of meerdere opeenvolgende vorsten met dezelfde naam. De munten van Hendrik II (1235-1248) en III (1248-1261) van Brabant zijn hier een goed voorbeeld van. Van deze munten is slechts bekend dat ze uit Brabant komen. Vergelijking met soortgelijke munten uit andere gebieden stelt de ouderdom vast rond het midden van de 13de eeuw. Zodoende krijgen de munten vooralsnog de periode 1235-1261 als datering.

Aan de hand van deze schatvondst kunnen enkele munten waarschijnlijk nader gedateerd worden. Het zijn de maille tierce – met ronde O – van Philips IV van Frankrijk (1285-1314) en de hollandse penningen van Gerard van Gulik (1297-1328), Arnold V van Loon (1279-1323), Godfried van Heinsberg (1303-1331), Willem II van Horn (1264-1300) en Arnold II van Randerath (1290-1331). Met name over de penningen is het laatste woord nog niet geschreven: toekomstig vondstmateriaal kan het door *'s-Hertogenbosch 1998* ontstane beeld verder inkleuren. De munten en het ensemble kunnen in de toekomst

3 JANSSEN (2011c) 83

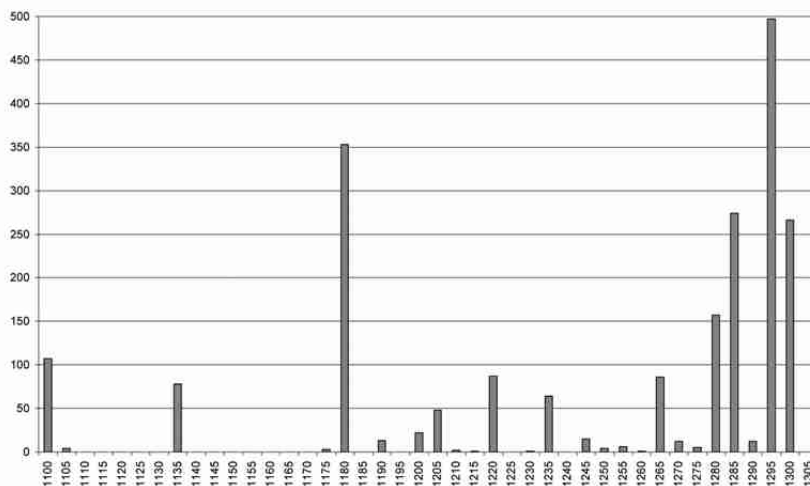
4 JANSSEN (2011d) 80

door nieuwe combinaties van onderzoek met vondstmateriaal nog meer informatie prijsgeven.

Laatst mogelijke tijdstip van verberging: de terminus ante quem.

Is de tpq nog relatief zeker vast te stellen, lastig wordt het met de taq: de *terminus ante quem* oftewel de periode waarvóór de schat moet zijn verborgen. Bij het vaststellen van de taq is hoofdzakelijk sprake van aannames, waardoor dit tweede jaartal vaak minder vast staat. De verberging ligt hoogstwaarschijnlijk kort na de eerste slag van de sluitmunt, zoals af te leiden valt uit onderstaande grafiek. Deze grafiek toont de eerste slagjaren van alle munten uit de vondst. Het beeld dat hieruit naar voren komt is heel herkenbaar voor een vondst waarvan de munten recent uit de roulatie zijn gekomen. In de laatste jaren voor verberging is een duidelijke piek te zien. Daarna komen amper of geen munten meer voor. Dit duidt erop dat de schat hooguit een paar jaar na de jongste munt zal zijn begraven.

Het moment van verberging wordt enigszins ingeperkt door te bestuderen welke jongere munten niet meer in de schat voorkomen. Was de schat later verborgen dan had deze hoogstwaarschijnlijk ook deze munten bevat. Lastig is hierbij dat er in het begin van de 14de eeuw weinig nieuwe muntsoorten zijn

Aantallen munten uit 's-Hertogenbosch 1998 gesorteerd naar eerste slagjaar.

aangemunt. Bovendien moeten we ons realiseren dat er sprake kan zijn van munten uit verschillende circulatiegebieden; een deel van de munten kan bedoeld zijn geweest voor bovenregionale handelstransacties in plaats van voor de plaatselijke circulatie. Munten die voor de handel werden gebruikt weerspiegelen eerder de handelscontacten dan de plaatselijke geldcirculatie. Daardoor bevat een vondst soms munten die totaal niet lijken te passen bij de vindplaats. In 's-Hertogenbosch werd in ieder geval gebruik gemaakt van penningen; het is de vraag in hoeverre ook Franse deniers werden gebruikt. Het gebruik van grotere munten dan de penning begon langzaam in zwang te komen. Waarschijnlijk duidt het kleine aantal in de schatvondst aangetroffen grotere munten (de *tourse groten*) eerder op handelscontacten dan op lokaal gebruik.

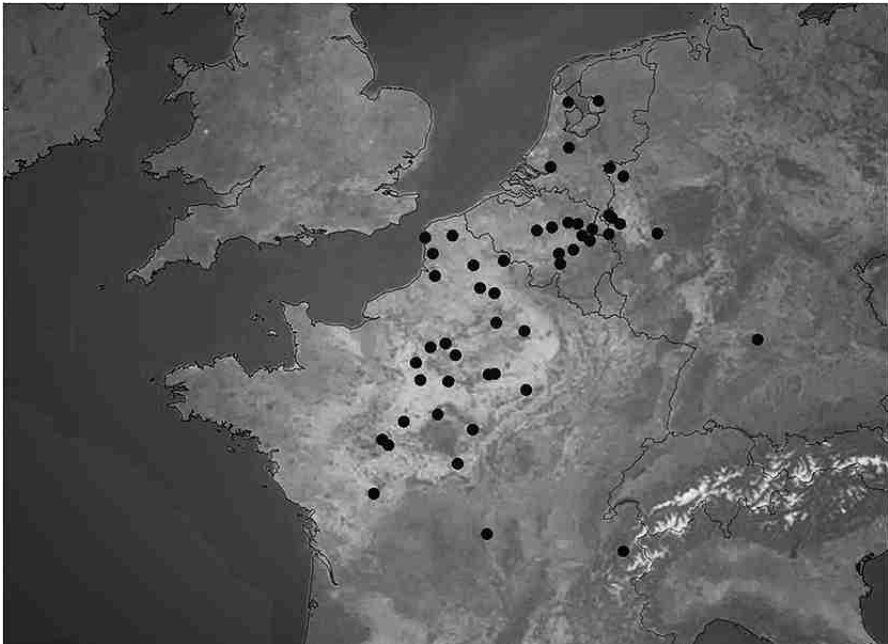
NUMIS geeft een beeld van de in Nederland gevonden munten uit de tijd van het verbergen van de schat. Voor het bepalen van de tijd zijn met name de eerste jaren na de tijd interessant; in dit geval is de periode 1304-1330 onderzocht. Het vondstmateriaal in NUMIS uit deze periode is met slechts 28 munten voor Noord-Brabant uitermate schaars. Zes komen uit de periode 1305-1315, de rest is geslagen vanaf 1322. De jongere serie bevat onder andere negentien Vlaamse mijten van Lodewijk I (1322-1346). Engelse munten en hun navolgingen komen rond 1300 in vondsten amper of niet voor. Onder de munten uit 1305-1315 bevond zich een slecht determineerbare Engelse penny van Edward II of III (1307-1327-1377), die evengoed in de tweede helft van de 14de eeuw kan zijn geslagen.

Om een beter beeld te krijgen is in NUMIS ook naar vondsten uit de andere delen van Nederland gekeken (ruim 1.000 munten, de helft uit losse vondsten). NUMIS toont onder andere *penningen* en *brabantini* van Jan III (1312-1355) van Brabant (van zijn voorganger zijn slechts vier munten in NUMIS opgenomen).⁵ Ook Münstertse *pfennige* van Lodewijk II van Hessen (1310-1357) komen nog wel eens in Nederland voor. *Pennies* van Eduard II (1307-1327) zijn ook in dit geval relatief schaars. Dat zal deels komen door de grotere waarde: de Engelse penny had in de Nederlanden een waarde van een derde groot. Bovendien werden ze uiteraard vooral in het internationale handelsverkeer gebruikt. Uit de Nederlanden ontbreken de *baudekins* van Coevorden op naam van Reinoud II (1315-1336) en de *tweederde groten* van Jan I / II (1317-1336-1362) van Kuinre. Op een paar groten na ontbreken de munten van hogere waarde in deze vondst. De gouden *gulden* was voor de Nederlanden nog een noviteit die pas eind 13de eeuw begon voor te komen. De eerste schatvondst met gouden munten uit de Nederlanden is die van *Herk-de-Stad*

5 Met name DeWitte 349 (Vanhoudt G256) en DeWitte 370-372 (Vanhoudt G283-285).

1885 en dateert uit 1306.⁶ In de Nederlandse losse vondsten uit 1250-1330 zijn slechts 27 gouden munten (niet alleen guldens) aangetroffen, waarvan er zeven vóór 1310 zijn geslagen. In teksten uit de Noordelijke Nederlanden worden de guldens voor het eerst in 1290 aangetroffen⁷, het is niet ondenkbaar dat die zeven gouden munten pas een aantal jaren na productie in Nederland verzeild geraakt zijn en op zijn vroegst rond 1325 in de grond terecht zijn gekomen. Al met al ontbreken er geen munttypen van nieuwe emissies die een directe inperking van de verbergingsdatum kunnen geven.

Voor de duidelijkheid dient vermeld te worden dat er een methodologische keuze gemaakt is die van belang is voor het dateren van voor de schatvondst 's-Hertogenbosch 1998. Zoals op pagina 71 bij de munten van Gulik wordt vermeld, is het namelijk niet met zekerheid vast te stellen wanneer de muntslag van de navolgingen is begonnen en hoe lang deze is doorgegaan. De Gulikse muntslag is zonder meer als een 'tweede fase-muntslag' later begonnen dan het Hollandse voorbeeld: de tot 1296 geslagen penning met roosjes

In de schatvondst zijn munten uit circa 50 muntplaatsen vertegenwoordigd.

6 HAECK (1996) 151-154, nummer E.20

7 GROLLE (2000) deel 3, 17

tussen de benen van het kruis. De emissie van de Gulikse munten laten we bij gebrek aan meer informatie aanvangen in het eerste regeringsjaar van graaf Gerard (1297-1328), de persoon die als muntheer staat vermeld. Daardoor kunnen wij deze munten niet als sluitmunt zien. (De veronderstelde sluitmunt is een vanaf 1304 geslagen penning uit Holland.) Op welk moment binnen deze emissieperiode de in de vondst aangetroffen Gulikse munten daadwerkelijk zijn geslagen is vooralsnog niet vast te stellen.

Het gebrek aan slijtage van de aangetroffen Gulikse munten toont aan dat ze kort voor verberging voor het eerst zijn vervaardigd of weinig zijn gebruikt. Het is niet te staven door bronnen, maar ik vermoed dat in de eerste tien jaar van Gerards regering een omvangrijke Gulikse emissie heeft plaatsgevonden, blijkbaar omdat er op dat moment veel zilver beschikbaar was in het graafschap. Daarna is er sporadisch nog wat geslagen, tot uiteindelijk onder graaf Willem I (1328-1336) de productie van penningen wordt gestaakt. Met andere woorden: de Gulikse munten op naam van graaf Gerard (1297-1328) kunnen op ieder moment binnen zijn regeerperiode zijn gefabriceerd. Meest waarschijnlijk heeft de grootste productie plaatsgevonden in de periode 1297-±1307 (zie ook pagina 71). De Gulikse munten uit 's-Hertogenbosch 1998 zullen zijn vervaardigd in deze periode, wat niet in tegenspraak is met de sluitmunt van de schatvondst (1304). Het wachten is op nieuw onderzoek of nieuwe vondsten waarmee de Gulikse munten nader in de tijd geplaatst kunnen worden. Mogelijk moet dan een nieuwe sluitmunt worden toegewezen.

De emissie van de munten van Godfried van Heinsberg (1303-1331) is met enige aarzeling gedateerd in de periode 1303-±1307 (zie pagina 83). Voor deze penningen geldt in wezen hetzelfde als voor de Gulikse exemplaren. Wel ligt de eerst mogelijke productie (1303) dichterbij de sluitmunt van de schatvondst (1304). Het relatief grote aantal munten van Heinsberg is een aanwijzing dat de sluitmunt mogelijk niet van 1304 maar van later datum is. Vooralsnog ontbreken hiervoor echter de bewijzen.

Uit deze voorbeelden blijkt dat de datering van de schatvondst en de erin voorkomende navolgingen in de nabije toekomst zou kunnen veranderen.

De schat *'s-Hertogenbosch 1998* is samengesteld in een overgangstijd. In de 14de eeuw verdwijnen de penningen meer naar de achtergrond, om plaats te maken voor een gedifferentieerd muntstelsel met zilveren groten en onderdelen daarvan en – minder geschikt voor dagelijks gebruik vanwege de hoge waarde – gouden munten. De geldeconomie is in opkomst.

Bij het bepalen van de taq zijn ook de historische achtergronden van belang. In het eerste decennium van de 14de eeuw was het onrustig in de stad en in het hertogdom. Volgens Janssen was er in de periode tussen eind 1305 en midden

1306 een machtsstrijd in het patriciaat ontstaan tussen de families Dicbier en Cnode, waarbij gewonden en zelfs doden zijn gevallen.⁸ Volgens de oudst beschikbare schriftelijke bronnen was het erf waarop de schat is gevonden in 1405 in het bezit van de familie Cnode.⁹ Hiermee wordt het verband met de machtsstrijd uit 1305-1306 bijna voelbaar.

Verder waren de ambachtsgilden in opstand gekomen. Deze opstand mondde uiteindelijk in 1306 uit in een veldslag. Deze “lokale kopie van de Gulden Sporenslag” vond plaats tegen een hertogelijk leger onder leiding van de heer van Cuyck, waarbij een ridder om het leven kwam. Als laatste geeft Janssen aan dat in 1309 in Brabant Jodenvervolgingen plaatsvonden, al blijkt uit bronnen in het stadsarchief niet of dit ook in 's-Hertogenbosch het geval was. Wel blijkt dat zich in de directe omgeving van de vindplaats Joden hadden gevestigd en volgens diverse contemporaine bronnen heette de stadspoort op een steenworp afstand van de vindplaats de Jodenpoort.¹⁰ Samenvattend kan worden geconcludeerd dat het meest waarschijnlijke moment van verberging ligt tussen $tpq = 1304$ en $taq = 1306$.

De eigenaar

De nog jonge stad 's-Hertogenbosch, de noordelijkste stad van het toenmalige hertogdom Brabant, was in die dagen met ruim 10.000 inwoners een van de grootste steden van de Noordelijke Nederlanden. De vindplaats – vlak bij een stenen woontoren, een belangrijk gebouw in die dagen – duidt aan dat we de eigenaar eerder in het stedelijke circuit dan in het boerenbedrijf moeten zoeken. De woontoren was net buiten de Jodenpoort gelegen en dicht bij het nog steeds bestaande driehoekige marktplein (zie afbeelding pagina 37).

We komen meer over de eigenaar te weten door naar de inhoud van de pot te kijken. Het blijkt dat de munten in korte tijd bijeen zijn gebracht. De verdeling van de schat in een aantal grote groepen (bijvoorbeeld de vrijwel ongesleten Gulikse munten) is hiervoor een aanwijzing. Ook de manier waarop de munten in de pot terecht zijn gekomen wijst in deze richting: zouden ze over langere tijd bij elkaar zijn gespaard en afzonderlijk zijn ingebracht, dan zouden ze eerder liggend zijn aangetroffen. De verticale “staande” houding van de munten toont echter aan dat ze als partij in de pot zijn gedeponed, bijvoorbeeld in grote haast of na een rekening opgemaakt te hebben. De munten zaten kris-

8 JANSSEN (2011a) 46

9 JANSSEN (2011e) 198

10 JANSSEN (2011b) 41

kras door elkaar in de pot. De lap met 97 munten bleek op één navolging van een *hollandse penning* uit Gulik en een *Brabantse dubbele paris* van Jan II na uitsluitend Franse *deniers* te bevatten. Waarschijnlijk werd deze partij munten als laatste toegevoegd want de lap is min of meer bovenin aangetroffen. De gesproche is onderin de pot gevonden en blijkbaar als eerste gedeponerd.

De lakenmarkt van 's-Hertogenbosch, bijna letterlijk op een steenworp afstand van de vindplaats. Anoniem, circa 1530. (Collectie Noordbrabants Museum)

Deze feiten in combinatie met de waarde van de schat tonen aan dat de munten niet over meerdere jaren moeizaam bij elkaar zijn gespaard. De schat vertegenwoordigde een waarde van ongeveer 1.860 hollandse penningen. Een geschoold bouwvakker in West-Nederland verdiende zo'n 20 van deze munten per dag.¹¹ Meer oostelijk lagen de lonen doorgaans wat lager. Gesteld kan worden dat de schat ruim een derde van een toenmalig jaarinkomen van een bouwvakker vertegenwoordigde. Hierbij moeten we ons bedenken dat veel mensen amper of niet in de gelegenheid waren om te sparen. In die tijd ging het grootste deel van de inkomsten op aan de eerste levensbehoeften. Als wij de waarde willen

¹¹ LUCASSEN (1999) 41, 52

omrekenen naar huidige maatstaven, dan vormt deze partij geldstukken misschien wel de tegenwaarde van de inkomsten van een heel jaar.

Mogelijk verdiende de verberger zijn geld met – bijvoorbeeld – de lakennijverheid, het verhandelen van goederen of als geldwisselaar. In het eerste geval is de schat het resultaat van verkocht laken, bestemd voor de aankoop van wol of voor loonbetalingen van de wolbewerders. Zijn de munten in het lapje afkomstig van een nagekomen transactie en nog even snel aan de pot toegevoegd? Of de munten duiden op diverse handelaars die op de jaarmarkt zaken deden is lastig vast te stellen, want de Franse munten zijn volgens schriftelijke bronnen vaker in Nederland gebruikt dan uit muntvondsten kan worden afgeleid.¹² Muntvondsten vormen dus niet zonder meer een goede afspiegeling van de muntcirculatie. Het lijkt er bovendien sterk op dat de navolgingen – soms regelrechte contemporaine vervalsingen – van de hollandse penningen tegelijk met hun voorbeeld in dezelfde regio circuleerden.¹³ In de vondst zijn maar liefst 312 Gulikse navolgingen van hollandse penningen, naast exemplaren uit Brabant (83), Loon (102) en Heinsberg (145) aangetroffen. In totaal zijn op ieder exemplaar uit Holland bijna twee navolgingen uit andere munthuizen aangetroffen. In wezen hebben alle in de schatvondst voorkomende munten deel uitgemaakt van het lokale betalingsverkeer. Het is opvallend dat juist in de laatste fase van de productie van de penningen in Holland, een forse toename van het aantal navolgingen is waar te nemen, met name van de munten van Floris V.

In het tweede geval – de handelaar – is de gevonden schat waarschijnlijk slechts bedoeld als reserve, voor het dekken van het levensonderhoud en lokale onkosten,¹⁴ bijvoorbeeld ter overbrugging van de periode tussen twee jaarmarkten. Hierbij moeten we er namelijk van uitgaan dat kooplieden ernaar streefden om het geld voor zich te laten werken en door Europa te sturen; oppotten leverde geen winst op.

Voor de derde optie is interessant dat er in de directe omgeving van de woon- toren geldwisselaars en zilversmeden actief waren.¹⁵ We zullen er wel nooit achterkomen, maar het is denkbaar dat een van hen de eigenaar van deze munten was. Zoals op pagina 36 vermeld was de grond een eeuw later eigendom van de familie Cnode: het is goed mogelijk dat de eigenaar van de schatvondst ook een telg van deze familie was.

12 VAN GELDER (1974) 176

13 Zie pagina 53 onder 'navolgingen van de hollandse penning'

14 SPUFFORD (2008) 9, 33-34

15 JANSSEN (2011b) 40

Conclusie

In ieder geval staat vast dat de schat in of na 1304 en waarschijnlijk uiterlijk in 1306 verborgen is. Aan de hand van de beschikbare informatie is een verberging in de periode 1305-1306 vooralsnog het meest waarschijnlijk. Mogelijk was de eigenaar een lid van de familie Cnode en/of was hij actief als geldwisselaar.

De munten uit deze schat geven veel nieuw materiaal voor onderzoekers. Opvallend is het voorkomen van een groot aantal navolgingen van de hollandse penningen. In de publicatie 'Van penningen en groten' heb ik het niet altijd aangedurfd om dateringen van de navolgingen nader te begrenzen dan de regeerperiodes van de vorsten, omdat er zo weinig harde gegevens zijn. Dankzij aanmoediging van de Jaarboekcommissie is voor diverse in deze schatvondst voorkomende munten alsnog een kortere productieperiode vastgesteld.

Inhoud van de vondst

Tussen haakjes zijn de muntplaatsen gegeven, de dateringen geven de slagperiode. De munten zijn geconserveerd bij Restaura, een in restauraties gespecialiseerd bedrijf in Haalen. Een aantal penningen vertoonde barsten, die zijn gelijmd met cyanoacrylaat.¹⁶ Bovendien waren de Franse deniers aangetast doordat het koper uit de munten was omgezet in koperzouten. Tijdens de reiniging losten de koperzouten op, waardoor van de munten een uiterst kwetsbaar en luchtig stukje grijs metaal overbleef. Deze munten zijn verstevigd met een *Hxtal* epoxyhars. De foto op pagina 40 toont duidelijk het verschil tussen de zwakke, zwaar gecorrodeerde munten en een amper aangetaste tourse groot van goed zilver. Door de toevoegingen zijn de vastgestelde massa's van deze munten minder accuraat, een reden om ze in dit artikel weg te laten. Een compleet overzicht van alle afzonderlijke munten is via het internet te bestuderen in NUMIS. Het is onnodig – en gezien de beschikbare ruimte in het Jaarboek onwenselijk – om alle gegevens daaruit te dupliceren; hier wordt volstaan met een summiere opgave. Afgebeeld zijn met name de varianten en tot nu toe onbekende munten. Indien van één type meerdere munten in de vondst vertegenwoordigd zijn, is er steeds één representatief exemplaar afgebeeld.

16 KEMPKENS (2011) 71

Inkijkje in de pot: munten met hoog en laag gehalte zilver
(Foto: Jo Kempkens, Haelen)

De Nederlanden **Hertogdom Brabant**

Hendrik III/III (1235-1248-1261)

penning (Leuven) 1235-1261, DeWitte 67-69; Vanhoudt G45-47 20

Hendrik III/III/Aleydis (1235-1248-1261-1268)

penning (Leuven) 1235-1268, DeWitte 58-74; Vanhoudt G36-50, 52 6

Aleydis (1261-1268)

penning (Leuven) 1261-1268, DeWitte 72-73; Vanhoudt G50 6

penning (Leuven) 1261-1268, DeWitte 74; Vanhoudt G52 3

Munten met stedelijke symbolen (1210-1280)

penning (Halen) 1235-1280, DeWitte 138 (toegeschreven aan Antwerpen);
Vanhoudt G101 1

penning (Brussel) 1235-1280, DeWitte 101; Vanhoudt G73 1

penning (Brussel) 1235-1280, DeWitte 104; Vanhoudt G75 5

penning (Brussel) 1235-1280, DeWitte 105; Vanhoudt G75 4

penning (Brussel) 1235-1280, DeWitte 117; Vanhoudt G83 1

penning (Brussel) 1235-1280, DeWitte 121; Vanhoudt G87 1

penning (Brussel) 1235-1280, DeWitte 128; Vanhoudt G93 1

penning (Brussel of Halen?) 1235-1280, DeWitte 181; Vanhoudt G127¹⁷ 1

afbeelding 1

penning (Brussel) 1235-1280, Pelsdonk (2011) 132.6; DeWitte -; Vanhoudt -
 (keerzijde: vergelijk DeWitte 116, Vanhoudt G81). Afbeelding 1 1
 penning (Leuven) 1235-1280, DeWitte 144; Vanhoudt G107 5
 penning (Leuven) 1235-1280, DeWitte 146-149; Vanhoudt G109-110 6

Jan I (1268-1294)

penning (Brussel of Leuven) 1282-1287, DeWitte 201; Vanhoudt G170 1

afbeelding 2

penning (Brussel) 1282-1294, Pelsdonk (2011) 133.2; DeWitte -; Vanhoudt -.
 Afbeelding 2 1
 sterling (Leuven) 1277-1294, DeWitte 214; Vanhoudt G184 1
 sterling (Brussel) 1282-1294, DeWitte 217; Vanhoudt G186 3
 sterling (Maastricht) 1282-1294, DeWitte 224; Vanhoudt G193 1
 sterling (Brussel of Antwerpen) 1277-1294, DeWitte 241; Vanhoudt G159 1

¹⁷ De munten zijn vergroot weergegeven

Het lange dubbele kruis op de keerzijdes van de in de vondst aangetroffen sterlingen is nagevolgd van Engelse sterlingen uit de tijd van Hendrik III en Edward I (1216-1272-1307). Het voorbeeld is aangemunt tot 1279, toen een nieuw type met een lang enkel kruis werd ingevoerd. Op het vasteland zijn in de laatste decennia van de 13de eeuw enorme hoeveelheden navolgingen aangemunt: tegen het einde van de 13de eeuw waren er van het nieuwe type zo'n

De drie boogjes aan de onderzijde van het haar

tien maal meer sterlingen geproduceerd dan in het oorspronkelijke productiegebied.¹⁸ Buiten het lokale circulatiegebied zijn deze munten onder andere gebruikt voor aankoop van wol in Engeland.¹⁹

Het type hollandse penning met de omschriften IOHANES DEI GRATIA / DVX BRABANTIE is met 81 stuks in de vondst vertegenwoordigd en behoort gezien het uiterlijk onmiskenbaar bij de aanmuntingen uit het einde van de 13de en het begin van de 14de eeuw, zoals die van Gulik (Gerard 1297-1328), Loon (Arnold V 1279-1323) en Heinsberg (Godfried 1303-1331). Kenmerkend voor deze aanmuntingen zijn de drie kleine boogjes aan de onderzijde van het haar (zie de foto hierboven). Het type is verwant aan de tussen 1286 en 1296 geslagen penningen van de Hollandse graaf Floris V en kan dus worden toegeschreven aan de Brabantse hertogen Jan I (1268-1294) of Jan II (1294-1312), waarbij gezien de kwaliteit van de munten de muntslag op zijn vroegst in de laatste fase van de regering van Jan I is begonnen. Mogelijk zijn de munten alleen onder Jan II geslagen, maar daarvoor levert deze schatvondst onvoldoende bewijs. Een toeschrijving aan Jan III is niet mogelijk zolang de schatvondst 's-Hertogenbosch 1998 in de periode 1304-1306 gedateerd wordt. Vanhoudt is bij de munten van type Van Hengel 12.5.01 en 12.5.02 vergeten de datering op te nemen, waardoor het in zijn catalogus lijkt of ze van 1268-1294 zijn geslagen.

De hollandse penningen van het reguliere type op naam van de Brabantse hertog kunnen worden onderverdeeld in twee hoofdgroepen, met ieder enkele onderverdelingen. De betekenis van deze verschillen is voorsnog onduidelijk. In de vondst zijn onderscheiden:

18 MAYHEW (1979) 61 en MAYHEW (1983) 23-24

19 SPUFFORD (1988) 231

Van Hengel 12.5.01: gevoet kruis als initiaalteken op de voorzijde:

a: op de keerzijde de eerste hoek van het kruis leeg en in de drie andere hoeken een roosje

b: op de keerzijde een driebladige bloem in de eerste hoek en in de drie andere hoeken een roosje

Van Hengel 12.5.02: twee driebladen boven elkaar als initiaalteken op de voorzijde:

a: het keerzijdeomschrift eindigt met een punt; drie roosjes

b: het keerzijdeomschrift eindigt met een ringetje; drie roosjes

c: het keerzijdeomschrift eindigt met een punt; vier roosjes

Jan III (1268-1294-1312)

afbeelding 3

hollandse penning 1286-1312, Van Hengel 12.5.01a; Vanhoudt G211 variant.

Afbeelding 3

33

afbeelding 4

hollandse penning 1286-1312, Van Hengel 12.5.01b; Vanhoudt —.

Afbeelding 4

8

afbeelding 5

hollandse penning 1286-1312, Van Hengel 12.5.02a; Vanhoudt G211 variant.
Afbeelding 5 31

afbeelding 6

hollandse penning 1286-1312, Van Hengel 12.5.02b; Vanhoudt G211 variant.
Afbeelding 6 4

afbeelding 7

hollandse penning 1286-1312, Van Hengel 12.5.02c; Vanhoudt -. Afbeelding 7 5

Jan II (1294-1312)

kleine groot 1294-1300, DeWitte 290; Vanhoudt G213	1
dubbele parisis (Brussel) 1300-1312, DeWitte 324; Vanhoudt G229	1

Is de dubbele parisis onder Jan II (1294-1312) of Jan III (1312-1355) geslagen? In zijn artikel over de datering van dubbele mijten komt Benders er bij deze munt niet goed uit.²⁰ Eerst vermeldt hij dat een toeschrijving aan Jan II voor de hand ligt, vervolgens geeft hij aan dat de munt ook nog tijdens zijn zoon kan zijn geslagen en tot slot komt in de conclusie naar voren dat Jan III meer plausibel is. Benders' opmerking dat de munt "uiterlijk in 1340" is geslagen is methodologisch incorrect: de munt komt voor in de schatvondst *Troyes 1932*, verborgen in of na 1340.²¹ Dat laat onverlet of dit type lang vóór – of ook nog ná dit jaar kan zijn geslagen.

Het voorkomen in *'s-Hertogenbosch 1998* maakt een toeschrijving aan alleen Jan II waarschijnlijker, om die reden ben ik Vanhoudt gevolgd, die de munt – overigens zonder argumentatie – onder Jan II heeft geplaatst.²²

Navolgingen van de Brabantse hollandse penning

Het zeldzame type penning met de omschriften DVCIS BRABANCIE / MONETA IN DORD is met twee stuks in de vondst vertegenwoordigd. Een exemplaar toont de 'correcte' omschriften, het tweede exemplaar heeft een kleine afwijking in het voorzijdeomschrift en het afwijkende keerzijdeomschrift MON - EGA+ - IN+R - ODE. Dit omschrift maakt duidelijk dat deze munt een navolging uit Randerath is (zie pagina 98). Mogelijk moeten alle exemplaren van dit type als navolgingen worden beschouwd. Het type is namelijk vrij zeldzaam en toont veel afwijkingen. Vergelijk de munten op naam van Arnold II van Randerath met hetzelfde keerzijdeomschrift. Zouden munten van dit type met de correcte tekst als officiële Brabantse aanmuntingen te beschouwen zijn, dan zijn zij waarschijnlijk eerder geslagen dan het type op naam van Jan. Een datering in de laatste jaren van de regeerperiode van Jan I (1268-1294) lijkt dan terecht.

20 BENDERS (2003) 236-237

21 DUPLESSY (1995) 153 (nummer 396)

22 VANHOUDT (2007) 46 (nummer G 229)

afbeelding 8

hollandse penning 1286-1312, Van Hengel 12.5.04; Vanhoudt G212 variant.
Afbeelding 8 1

afbeelding 9

hollandse penning 1286-1312, Pelsdonk (2011) 136.2; Van Hengel –; Van-
houdt –. Afbeelding 9 1

Graafschap Henegouwen

Anoniem/Johanna van Constantinopel (1205-1244)

penning (Valenciennes) 1206-1244, Chalon 10; Vanhoudt G434 1

Jan (1280-1304)

halve groot (Valenciennes) 1280-1304, Chalon 29; Vanhoudt G448 1

Heerlijkheid Herstal

Hendrik I van Leuven (1254-1285)

Van 1235 tot 1339 was Herstal een zelfstandige heerlijkheid binnen het hertogdom Brabant.²³

sterling (Herstal) 1254-1285, Vanhoudt G588

1

Graafschap Holland

Grolle gebruikt andere indelingscriteria dan Van Hengel.²⁴ Wat resteert zijn twee catalogi die voor dezelfde objecten verschillende dateringen geven. Voor de gebruiker is deze impasse zonder nieuw onderzoek alleen te doorbreken door een zwart-wit keuze te maken en *de facto* alleen de voor hem dichtstbijzijnde catalogus te raadplegen. Wie een afgewogen keuze wil maken mag zich daarbij niet laten leiden door uiterlijke schijn, want de luxe gebonden uitgave van Grolle heeft niet meer geldigheid dan het met schrijffouten doorspekte en in eigen beheer uitgegeven boek van Van Hengel. Over het algemeen biedt Van Hengel de duidelijkste dateringen, mede omdat hij deze ruimer houdt dan Grolle. Er rust een zware taak op de schouders van de schrijver van een toekomstige catalogus over dit onderwerp, omdat hij de argumenten van beide auteurs zal moeten zien om te buigen naar één consistent geheel. In de tussentijd heb ik Van Hengel als uitgangspunt genomen omdat deze het meeste houvast biedt bij de beschrijving van de munten uit deze schatvondst en bovendien de meest zekere datering geeft.

In de schatvondst bevindt zich één exemplaar van graaf Willem I. Grolle laat de muntslag van dit type niet aanvangen in 1203 (wanneer Willem de macht grijpt en te Egmond als graaf wordt ingehuldigd) maar in 1213, wanneer hij door keizer Otto IV in alle rijkslenen van zijn vader wordt bevestigd.²⁵ Voordien muntte Willem volgens Grolle al in Friesland, wat overigens eveneens onzeker is. Volgens de door Grolle opgesomde levensloop had Willem I een rusteloze (zeg maar aanvallende) levensstijl. Zou hij het niet hebben aangedurfd om in Holland te munten nadat hij zijn graventitel had veroverd? Omdat aan een preciezere datering voorlopig veel vraagtekens blijven kleven is vooralsnog de hele regeerperiode aangehouden.

Bij de types C.15 en C.16 (Grolle 9.1 en 10.1.1) heeft Van Hengel geen harde scheiding in datering durven aanbrengen, al verwachtte hij dat C.16 “mogelijk geheel aan Willem II toebehoort”.²⁶ Grolle heeft die keuze wel gemaakt, hij plaatste C.15 onder Floris IV en C.16 onder Willem II. Dit deed hij zonder een

23 VANHOUDT (2007) 60; zie ook LUCAS (1982) 20.1

24 GROLLE (1997 en 2000); VAN HENGEL (1986 en 1998)

25 GROLLE (2000) 45

26 VAN HENGEL (1998) 28

duidelijke verklaring voor zijn toeschrijving te geven. Ook hier biedt de datering van Van Hengel de meeste zekerheid, ik pleit ervoor om deze vooralsnog te blijven hanteren, mede gezien de slechte kwaliteit van beide typen en de grote overeenkomsten ertussen.

Grolle heeft de penningen C.47 en C.48 onder Jan I gevoegd en de halve groot onder zijn opvolger. Dat heeft hij gedaan op basis van het woord 'Olland' op een zeer klein aantal munten, wat op een Franstalige stempelsnijder zou wijzen. Hierbij gaat hij voorbij aan het feit dat deze persoon iets zou kunnen hebben bijgeleerd – bijvoorbeeld door naar eerdere munten te kijken – en op latere munten alsnog een H heeft geplaatst. C.47 en C.48 kunnen dus nog steeds met het zelfde gemak onder Jan II zijn aangemunt. Bovendien kwamen ook onder Floris V al munten met 'Olland' voor.

In Holland stopt de muntslag van hollandse penningen gezien het zeldzame voorkomen waarschijnlijk al tijdens de beginjaren van de regering van Willem III (1304-1337). Grolle dateert deze munten in de periode 1304-1305²⁷. De Hollandse penningproductie was sinds het einde van de 13de eeuw sterk afgenomen en bovendien veranderden de koersen in het begin van de 14de eeuw.²⁸ De op dit moment bekende muntvondsten geven geen aanwijzingen die met de datering 1304-1305 in tegenspraak zijn. In NUMIS komt de penning van Willem III buiten de schatvondst 's-Hertogenbosch 1998 slechts acht maal voor en bovendien alleen als losse vondst. Na 1305 zijn er waarschijnlijk geen hollandse penningen in Holland meer aangemunt.

De door Grolle met een vraagteken in 1323 geplaatste munt met het keerzijdeomschrift SIG-NVM-CRV-CIS is in dit licht opvallend afwijkend. Nadere beschouwing leert dat deze munt een navolging is, blijkens de op pagina 13 nader verklaarde drie boogjes en het keerzijdeomschrift, waar bovendien niet NVM maar een verbastering hiervan – DVH – staat te lezen.²⁹ Van Hengel vermeldt abusievelijk een fout inventarisnummer wat nadere bestudering bemoeilijkt.³⁰ Op de voorzijde lijkt er als initiaalteken eerder sprake te zijn van een of twee driebladen dan van een kruisje. Mogelijk dient dit stuk aan Gulik te worden toegeschreven en dientengevolge gedateerd te worden in de periode 1297-±1307.

Willem I (1203-1222)

hollandse penning (Dordrecht) 1203-1222, Van Hengel C. 11.02; Grolle 8.2.1b 1

27 GROLLE (2000) 95

28 GROLLE (2000) 94

29 GROLLE (2000) 95, nummer 15.2.1; VAN HENGEL (1998) 73, nummer 21.5.2

30 Geldmuseum MA-00106 is correct

Floris IV/Willem II (1222-1235-1256)

hollandse penning (Dordrecht) 1222-1256, Van Hengel C. 15; Grolle 9.1 7

Floris V (1256-1296)

hollandse penning (Dordrecht) 1256-1266

Van Hengel C. 19; Grolle 11.1.1a 3

Van Hengel C. 19.01; Grolle - 1

Van Hengel C. 21; Grolle 11.3.1a 1

Van Hengel C. 21.02; Grolle 11.5.1b 1

hollandse penning (Dordrecht) 1266-1285

Van Hengel C. 25; Grolle 11.6.1b 9

Van Hengel C. 25.02; Grolle - 1

Van Hengel C. 26; Grolle 11.6.1c 4

Van Hengel C. 27; Grolle 11.6.1d 15

Van Hengel C. 27.01; Grolle 11.6.1e 2

Van Hengel C. 27.02; Grolle - 1

Van Hengel C. 27.03; Grolle - 1

Van Hengel C. 27.04; Grolle - 1

hollandse penning (Dordrecht) 1286-1296

afbeelding 10

Van Hengel C. 29 (voorzijde) / 29.2 (keerzijde); Grolle 11.9.1a variant.

Afbeelding 10 1

Van Hengel C. 29.3; Grolle - 6

Van Hengel C. 30; Grolle 11.9.1b 19

Van Hengel C. 31; Grolle 11.9.1c 14

Van Hengel C. 32; Grolle 11.9.1d 3

Van Hengel C. 33; Grolle 11.9.1e 15

Van Hengel C. 34; Grolle 11.9.1f 5

Van Hengel C. 35; Grolle 11.9.1g	23
Van Hengel C. 36; Grolle 11.9.1h	73
Van Hengel C. 37; Grolle 11.9.1i	2
hollandse penning (Dordrecht) 1286-1287	
Van Hengel C. 40; Grolle 11.8.1ab	1
Van Hengel C. 41.01; Grolle -	3

afbeelding 11

afbeelding 12

Van Hengel C. 41 variant; Grolle 11.8.1aa variant. Afbeelding 11	1
Van Hengel C. 41 variant; Grolle 11.8.1aa variant. Afbeelding 12	1
hollandse penning (Medemblik) 1286-1296	
Van Hengel C. 42; Grolle 11.8.1ba	4

afbeelding 13

afbeelding 14

Van Hengel C. 42 variant; Grolle 11.8.1ba variant. Afbeelding 13 1
halve hollandse penning (Dordrecht) 1286-1296

Van Hengel C. 38.01; Grolle - 1

Van Hengel C. 39; Grolle 11.9.2ba 1

Jan III (1296-1299-1304)

hollandse penning (Dordrecht) 1296-1304

Van Hengel C. 47; Grolle 12.3.1a 34

Van Hengel C. 47 variant; Grolle 12.3.1a variant. Afbeelding 14 1

afbeelding 15

afbeelding 16

Van Hengel C. 47 variant; Grolle 12.3.1a variant. Afbeelding 15	1
Van Hengel C. 47 (voorzijde) / 48 (keerzijde). ; Grolle - Afbeelding 16	1
Van Hengel C. 48; Grolle 12.3.1b	47
Van Hengel C. 48.02; Grolle - halve groot (Dordrecht) 1296-1303	1
Van Hengel C. 51; Grolle 13.1.2a	1
<i>Willem III (1304-1337)</i>	
hollandse penning (Dordrecht) 1304-1305	
Van Hengel C. 52.01; Grolle 15.1.1b	11
Van Hengel C. 52.02; Grolle 15.1.1c	9
Van Hengel C. 52.02 variant; Grolle 15.1.1c variant. Afbeelding 17	1
Van Hengel C. 52.02 variant; Grolle 15.1.1c variant. Afbeelding 18	1
Van Hengel C. 52.03; Grolle -	1

afbeelding 17

afbeelding 18

*Navolgingen van de hollandse penning
Navolging met lang dubbel kruis (type C.24-C.27), 1266-1285*

afbeelding 19

afbeelding 20

afbeelding 21

Van Hengel 21 variant. Afbeelding 19	1
Van Hengel 21 variant. Afbeelding 20	1
Van Hengel 21 variant. Afbeelding 21	1

De volgende groep met vier navolgingen van de hollandse penning blijkt door sterke overeenkomst in uiterlijk en omschriften afkomstig te zijn uit één atelier. De eerste drie munten zijn geslagen met de zelfde voor- en keerzijdestempels. De vierde is geslagen met een ander stempelpaar waarvan het voorzijdeomschrift afwijkt.

Navolging met lang enkel kruis en roosjes in de hoeken (type C.29-C.37), 1285-1300?

Van Hengel 21 variant. Afbeelding 22	3
Van Hengel 21 variant. Afbeelding 23	1

afbeelding 22

afbeelding 23

Ook de volgende groep van vijf navolgingen vertoont sterke onderlinge overeenkomsten in uiterlijk en omschriften. Bij deze navolgingen zien we dat de onderzijde van het haar van de graaf is afgewerkt met 'drie boogjes', net als op de aan Jan I / II van Brabant toegeschreven stukken (zie pagina 42). Deze drie boogjes komen niet voor bij de originele Hollandse stukken en zijn kenmerkend voor de latere productie in Limburg en omgeving. In deze groep zijn twee verschillende voorzijdestempels (A, B) en drie verschillende keerzijdestempels (a, b, c) te onderscheiden, in de volgende combinaties: Aa, Ab, Ac en Bc.

Navolgingen uit de periode 1300-±1315

afbeelding 24

afbeelding 25

Van Hengel 21 variant, Aa. Afbeelding 24
Van Hengel 21 variant, Ab. Afbeelding 25

1
2

afbeelding 26

afbeelding 27

Van Hengel 21 variant, Ac. Afbeelding 26	1
Van Hengel 21 variant, Bc. Afbeelding 27	1

Het volgende exemplaar vertoont eveneens de kenmerkende boogjes aan de onderzijde van het haar van de graaf.

afbeelding 28

Van Hengel 21 variant. Afbeelding 28	1
--------------------------------------	---

De volgende twee navolgingen van het type 1286-1296 zijn geslagen met dezelfde stempels. Van Hengel heeft ze opgenomen bij de echte Hollandse penningen onder nummer C.37.4. Hierbij dient te worden gerealiseerd dat zijn nummer C.37 naar eigen zeggen 'een rommelbak' is voor de penningen van het type 5 (C.29-C.37). Waarschijnlijk moeten deze munten als navolgingen worden beschouwd en is een nummer in Van Hengel's serie 21.5 beter op zijn plaats.

afbeelding 29

Van Hengel 21 variant. Afbeelding 29

2

De volgende vijf navolgingen zijn als zodanig herkenbaar aan de drie boogjes onder het haar van de graaf. Daarnaast wordt deze herkomst ook verraden door de keerzijdeomschriften: IN NOMINE DNI en SIGNVM CRVCIS. De eerste twee navolgingen lijken zeer sterk op elkaar maar zijn geslagen met verschillende stempels.

afbeelding 30

afbeelding 31

Van Hengel 21 variant. Afbeelding 30

2

Van Hengel 21 variant. Afbeelding 31

1

afbeelding 32

afbeelding 33

Van Hengel 21 variant. Afbeelding 32

1

Van Hengel 21 variant. Afbeelding 33

1

Van het type Jan waarbij op de keerzijde een lang kruis zonder roosjes staat, kan één penning als navolging worden gezien. De afwijkingen van de 'norm' zijn niet zeer duidelijk, maar op basis van de wat afwijkende lettervormen en de vergissing van de letter 'R' ipv 'N' in het voorzijdeomschrift, lijkt het gerechtvaardigd dit vrij glatte exemplaar als navolging te beschouwen.

Navolging met lang enkel kruis (type Jan, C.47-C.48), 1296-1304

afbeelding 34

Van Hengel 21 variant. Afbeelding 34

1

De penning met op de voorzijde de naamletter van Willem III en de keerzijde van Floris V (lang kruis met roosjes) kan alleen maar een navolging zijn. Ook hier zien we weer de kenmerkende 'drie boogjes'.

Navolging van het type Willem III (C.52-C.53), 1304-1315

afbeelding 35

Van Hengel 21 variant. Afbeelding 35

1

Heerlijkheid Horn

Er is van Horn een navolging bekend van de hollandse penning van het latere type, in Holland vanaf 1296 geslagen, met een lang kruis zonder roosjes en

met de naam van Willem II of III (1264-1300-1301).³¹ De in de schatvondst 's-Hertogenbosch aangetroffen navolgingen uit Horn dragen allemaal roosjes, afgeleid van het oudere Hollandse type uit 1286-1296. Het is niet waarschijnlijk dat deze naamloze navolgingen veel later zijn geslagen dan 1296 omdat het voor de hand ligt dat in dat geval het nieuwere munttype is nagevolgd. Om deze reden zijn ze aan Willem II toegeschreven.

Willem II (1264-1300)

hollandse penning (Horn?) 1286-1296, Van Hengel 9.5.01; Lucas –, keerzijde-omschrift: SIG-ŃVH-CRV-CIS•

afbeelding 36

afbeelding 37

DOMINVS:DE:hORNE	Afbeelding 36	3
DOMIDVS:DE:hORDE	Afbeelding 37	4

31 LUCAS (1982) 22.8 nummer 3, aldaar toegeschreven aan Willem IV (1264-1304). Wijzigende genealogie: KLAVERSMA (1985) 7 en 15 en COENEN (2007) 90

afbeelding 38

afbeelding 39

DOMIDVS:DE:hORDE: Afbeelding 38	2
DOMIDVS:DE:hORDE Afbeelding 39	1

Heerlijkheid/graafschap Kuinre

Dit zeldzame type penning van Kuinre is nog weinig beschreven. Het door Van der Chijs afgebeelde exemplaar draagt als omschrift: DE - CVN - REN en weegt 0,4 gram. De omschriften van de twee munten in deze vondst wijken hier licht van af. De slechte kwaliteit maakt een nauwkeuriger lezing van de omschriften niet mogelijk.

Hendrik III (1294-1317)

penning (Kuinre) ±1300-±1304, tekst °V° - °CV° - ...? Grolle 2.2.2a; Van der Chijs Overijssel 1.1. Afbeelding 40	1
penning (Kuinre) ±1300-±1304, tekst *-CVN-REN ? Grolle 2.2.2a; Van der Chijs Overijssel 1.1. Afbeelding 41	1

afbeelding 40

afbeelding 41

Graafschap Loon

De hollandse penningen van het graafschap Loon staan alle op naam van graaf Arnold V (1279-1323). Waarschijnlijk zijn de munten geslagen te Hasselt, maar hierover bestaat nog enige onzekerheid.³² Voor deze munten zal het Hollandse type 5 van Floris – Van Hengel C. 29-37, geslagen 1286-1296 – als voorbeeld zijn genomen. Deze penningen uit Loon zijn vrij zeldzaam. Het is niet waarschijnlijk dat ze lang na 1296 (het einde van de muntslag van het voorbeeldtype) zijn geslagen. Aanmaak na 1300 ligt door dit alles minder voor de hand. In de vondst zijn vijf typen aangetroffen:

Van Hengel 8.5.01	muntteken eikel /	IN - NOM - INE - DNI
Van Hengel 8.5.02	muntteken eikel /	SIG - NVM - CRV - CIS
Van Hengel 8.5 variant	muntteken schild /	SIG - NVM - CRV - CIS

³² BAERTEN (1981) 37-38

Van Hengel 8.5 variant muntteken kruis / SIG - NVM - CRV - CIS
Van Hengel 8.5 variant muntteken kruis / COMES ARNOLDVS en
MON - ETA - COMI - TIS

Van één penning met muntteken eikel is het type niet vast te stellen. Door een productiefout is op de keerzijde alleen de incuse afdruk van de voorzijde zichtbaar. De munten met een wapenschildje of een kruis en het keerzijdeomschrift SIG - NVM - CRV - CIS zijn nog niet eerder signaleerd.

afbeelding 42

afbeelding 43

Arnold V (1279-1323)

hollandse penning (Hasselt?) 1286-±1300, Van Hengel 8.5.01; Lucas 56;
Vanhoudt G620. Afbeelding 42 41

afbeelding 44

afbeelding 45

Als 8.5.01, zonder punt achter keerzijdeomschrift. Afbeelding 43	3
Als 8.5.01, met driblad achter keerzijdeomschrift. Afbeelding 44	1
Als 8.5.01, de letter M in NOM geschreven als I'I in plaats van H. Afbeelding 45	3

afbeelding 46

afbeelding 47

Als 8.5.01, munteken eikel over roosje (beide van hetzelfde voorzijdestempel).

Afbeelding 46

2

hollandse penning (Hasselt?) 1286-±1300, Van Hengel 8.5.02; Lucas –; Van-
houdt –. Afbeelding 47

40

afbeelding 48

afbeelding 49

Als 8.5.02, met gespiegelde N in ARNOLDVS. Afbeelding 48

2

Als 8.5.02 met CRV-CPS in plaats van CRV-CIS. Afbeelding 49

1

afbeelding 50

afbeelding 51

Als 8.5.02 met klaver in plaats van drieblad. Afbeelding 50

2

Als 8.5.02 met SIG-IVM in plaats van SIG-IVH. Afbeelding 51

2

afbeelding 52

afbeelding 53

hollandse penning (Hasselt?) 1286-±1300, Van Hengel 8.5.01 of 8.5.02
(op de keerzijde incuse afdruk van de voorzijde). Afbeelding 52

1

hollandse penning (Hasselt?) 1286-±1300, Van Hengel 8.5 variant.
Afbeelding 53

2

afbeelding 54

afbeelding 55

- hollandse penning (Hasselt?) 1286-±1300, Van Hengel 8.5 variant.
 Afbeelding 54 1
- hollandse penning (Hasselt?) 1286-±1300, Van Hengel 8.5.03.
 Afbeelding 55 1

Bisdom Luik

Hugo van Chalon (1296-1301)

- halve adelaargroot (Statte) 1296-1301, Chestret 213; Vanhoudt G905 1

Hertogdom Luxemburg

Hendrik VII (1288-1309)

- halve adelaargroot (Méraude) circa 1296-1307, Weiller 27a; Vanhoudt G1397
 vergelijk 1

Graafschap Namen

Gwijde van Dampierre (1263-1297)

- Sterling (Namen) 1263-1297, Chalon 53; Vanhoudt G2157 1

Heerlijkheid Pietersheim (Pietersem)

Pietersheim, tegenwoordig Pietersem, was een kleine heerlijkheid aan de linkeroever van de Maas, iets ten noorden van Maastricht tussen Loon en Rekem (Reckheim).³³ De ruïne van het slot Pietersheim ligt in de gemeente Lanaken in Belgisch Limburg. Willem II van Pietersheim is bekend als behorend tot het gevolg van Gerard van Horn (1301-1330). Munten op naam van Pietersheim zijn zeer zeldzaam. Van Hengel heeft in zijn catalogus van de navolgingen van hollandse penningen Pietersheim zelfs over het hoofd gezien.³⁴ Van Pietersheim was de hollandse penning met het keerzijdeomschrift 'SIGNVM CRVCIS' bekend.³⁵ Het type met het keerzijdeomschrift 'IN NOMINE DOMINI' is in de vondst 's-Hertogenbosch voor het eerst aangetroffen.

33 VANHOUDT (2007) 111

34 VAN HENGEL (1998)

35 DIRKS (1884) 60; Lucas (1983) nr 1, Vanhoudt (2007) 111 nr G 1794

afbeelding 56

Willem II (1296-1319)

hollandse penning (Pietersheim) 1296-1310?, literatuur Pelsdonk (2011) 152-1.

Afbeelding 56

1

Heerlijkheid/graafschap Rutten

Rutten (Frans: Russon) was net als Herstal gedurende korte tijd een klein zelfstandig gebied – waarschijnlijk een heerlijkheid – binnen het hertogdom Brabant. In deze periode werd op beperkte schaal muntrecht uitgeoefend, Hendrik en Jan van Leuven (1254-1285-1309) hebben tevens gemunt in Herstal.

Jan van Leuven (1285-1309)

brabantse penning (Rutten) 1285-1309, RBN (1863) 314; Vanhoudt G 2062;

Lucas -

1

Bisdom Utrecht

Op naam van bisschop Hendrik van Vianden zijn penningen geslagen in Utrecht (Sticht) en Deventer (Oversticht). In de vondst zijn acht Utrechtse penningen aanwezig terwijl de exemplaren uit Deventer ontbreken. Dit is geheel volgens verwachting, want de Utrechtse penningen van bisschop Hendrik behoren tot de meest voorkomende Nederlandse middeleeuwse penninkjes, ondermeer aangetroffen in de vondsten *Leeuwarden 1983* (tpq 1259)³⁶ en *Haarlo 1980* (tpq 1295)³⁷, terwijl de stukken uit Deventer volgens NUMIS ook in andere vondsten nauwelijks worden aangetroffen. Van de 105 munten in NUMIS (telling 14-2-2011) zijn er slechts tien uit Deventer afkomstig.

36 JACOBI (1984) 135-136; PELSDONK (2008) 180-181; NUMIS 1017181

37 POL (1984) 13-14; SCHULMAN (1983) nr 1-1039; NUMIS 1013164

Hendrik van Vianden (1249-1267)
penning (Utrecht) 1249-1267, Van der Chijs 9.12-14 8

Duitse Rijk
Stad Aken

Albrecht I van Oostenrijk (1298-1308)
grosspfennig (Aken) 1298-1308, Menadier 77a 1

Graafschap Gulik

Door de verzwakkende machtsbasis van het Heilige Roomse Rijk in de tweede helft van de dertiende eeuw begonnen sommige lokale vorsten zich onafhankelijker te gedragen en op eigen gezag het muntrecht uit te oefenen. Zo begon graaf Gerard (1297-1328) vrijwel direct na zijn aantreden munten naar Brabants en Hollands voorbeeld te slaan. De hollandse penningen van het graafschap Gulik in deze vondst staan alle op naam van graaf Gerard. In Holland zelf stopt de muntslag van hollandse penningen waarschijnlijk al in 1305, tijdens de beginjaren van de regering van Willem III (1304-1337). Het is niet bekend hoe lang de muntslag in Gulik in de 14de eeuw nog is voortgezet. De Gulikse munten komen in Nederland voor in de schatvondsten *'s-Hertogenbosch 1998* (tpq 1304 taq 1306), *Giekerk 1997* (tpq 1303 taq 1315)³⁸, *Wamel 1974* (tpq 1297 taq 1300)³⁹ en *Heusden 1971* (tpq 1297 taq 1310)⁴⁰, waarbij ze bovendien in de laatste twee vondsten de sluitmunt zijn. Zeer waarschijnlijk is het gros van deze munten (waaronder de in deze schatten voorkomende exemplaren) in relatief korte tijd aangemunt, in de eerste regeringsjaren van graaf Gerard: 1297-±1307.⁴¹ Zoals op pagina 34-36 is toegelicht ga ik ervan uit dat de Gulikse munten uit 's-Hertogenbosch zijn geslagen voor het op 1306 vastgestelde moment van verberging. Mogelijk zelfs voor 1304, het jaar van de sluitmunt. Het is lastig te bepalen hoe lang de Gulikse muntslag is voortgezet, waarschijnlijk zijn ze daar nog tot het midden van de 14de eeuw gebruikt.⁴² Enkele zeer zeldzame munten worden toegeschreven aan graaf Willem I (1328-1336), een aanwijzing dat de muntslag ook in de periode 1307-1328 kan zijn gecontinueerd.⁴³

38 PELSDONK (2011b) 175

39 VAN GELDER (1974) 173-185; JACOBI (1988) 115-116; VAN GELDER (1974a) 74-75. In het Jaarboek wordt de tpq op 1299 gesteld op basis van een penning van Jan II. Deze munt kan echter ook van Jan I zijn, geslagen vanaf 1296. Hierdoor wordt de Gulikse penning – geslagen vanaf 1297 – de tpq bepalende sluitmunt.

40 VAN HENGEL (1988) 27-39.

41 PELSDONK (2011a) 153

42 VAN HENGEL (1986) 18

43 VAN HENGEL (1998) 58

Er zijn twee hoofdtypen te onderscheiden, die waarschijnlijk als twee emissies moeten worden beschouwd:

1. Het initiaalteken op de voorzijde bestaat uit drie losse punten en de keerzijde draagt het omschrift: IN-NOM-INI-DNI (Van Hengel 3.5.01: 105 exemplaren),
2. Het initiaalteken op de voorzijde bestaat uit een spitse driebladige bloem en de keerzijde draagt het omschrift: SIG-NVM-CRV-CIS (Van Hengel 3.5.02: 206 exemplaren).

Op acht exemplaren van dit type staat het initiaalteken tweemaal afgebeeld. Deze acht munten zijn geslagen met behulp van drie voorzijdestempels. Omdat de keerzijden vergelijkbaar zijn met de andere munten van type 2, dienen zij hoogstwaarschijnlijk niet als een aparte emissie te worden beschouwd.

Één exemplaar met de voorzijde van type 2 heeft een keerzijde waarop niet SIGNVM CRVCIS te lezen is maar IN NOMINI DOMINI, de keerzijde van type 1. Een dergelijke vermenging van twee emissies wordt een hybride, bastaard of muilezel (in het Engels 'mule') genoemd.

Type Van Hengel 3.5.01 heeft op de voorzijde een initiaalteken bestaande uit drie losse punten en het keerzijdeomschrift: IN - NOM - INI - DNI. Het is een homogene groep munten waarin slechts kleine stempelverschillen voorkomen. Of deze verschillen monetaire betekenis hebben of alleen maar de handen van verschillende stempelsnijders verraden is vooralsnog niet vast te stellen. Op basis van kleine tekstafwijkingen op voor- en keerzijde kunnen diverse subgroepen worden onderscheiden. Vooraan iedere groep is per groep aangegeven hoe vaak deze voorkomt. Dit staat los van de totaalstellingen van munten in de vondst, die consequent achteraan zijn opgenomen.

78	voorzijde V1a:	(drieblad) GERARDVS COHES IVL'
24	voorzijde V1b:	(drieblad) GERARDVS COHES NL'
1	voorzijde V1c:	(drieblad) GERARDVS COHES IVL'I
2	voorzijde V1d:	(drieblad) GERARDV COHES IVL'...
71	keerzijde K1a:	IN - NOH - INI - DN-I
1	keerzijde K1b:	IN - NOH - DNI - DN-I
1	keerzijde K1c:	IN - NOH - DN-I - DN-I
5	keerzijde K1d:	IN - NOH - INI - DN-I

- 2 keerzijde K1e: I/I - nOH - I/I - D-I/I
- 1 keerzijde K1f: I/I - nOM - InI - Dn-I
- 1 keerzijde K1g: I/I - nOH - ID-I - Dn-I
- 18 keerzijde K1h: IN - nOH - InI - Dn-I
- 1 keerzijde K1j: IN - IDH - InI - Dn-I
- 4 keerzijde K1a/h onduidelijke keerzijde

Het type Van Hengel 3.5.02 heeft op de voorzijde een initiaalteken bestaande uit drie verbonden ruiten en draagt het keerzijdeomschrift: SIG-NVM-CRV-CIS. Deze munten dienen waarschijnlijk als tweede emissie te worden beschouwd. Ook deze groep is zeer homogeen met slechts kleine stempelverschillen. Bij een groepje van acht munten zien we twee maal het initiaalteken op de voorzijde. Ook hier is de betekenis onduidelijk. Op basis van kleine tekstafwijkingen op voor- en keerzijde kunnen de volgende subgroepen onderscheiden worden:

- 176 voorzijde V2a: (drie ruiten) GERARDVS COHES IVL'
M geschreven als H
- 1 voorzijde V2b: (drie ruiten) GERADVS COHES IVL'
tweede R vergeten
- 15 voorzijde V2c: (drie ruiten) GERARDVS COMES IVL'
M geschreven als M
- 1 voorzijde V2d: (drie ruiten) GERARDVS COMS IVL'
M als M en e ontbreekt
- 3 voorzijde V2e: (drie ruiten) GERARDVS COMES IVL'
M geschreven als IvI
- 8 voorzijde V2f: (2x drie ruiten) GERARDVS COHES IVL'
dubbel initiaalteken
- 2 voorzijde V2a-2d: M onleesbaar
- 79 keerzijde K2a: SIG - nVH - CRV - CIS • M geschreven als H
- 9 keerzijde K2b: SIG - nVH - CRV - CIS (zonder punt)
- 15 keerzijde K2c: SIG - nVM - CRV - CIS • M geschreven als M
- 67 keerzijde K2d: SIG - nVI'I - CRV - CIS • M geschreven als I'I
- 3 keerzijde K2e: SIG - nVI I - CRV - CIS' M als I'I en ' aan eind
- 16 keerzijde K2f: SIG - nVI'I - CRV - CIS (zonder punt), M als I'I
- 12 keerzijde K2g: SIG - nVIvI - CRV - CIS • M geschreven als IvI
- 5 keerzijde K2a/g: SIG - nVM - CRV - CIS • M onleesbaar

Gerard (1297-1328)

hollandse penning (Gulik) 1297-±1307, Van Hengel 3.5.01

afbeelding 57

afbeelding 58

V1a / K1a. Afbeelding 57
V1a / K1a of 1h (onleesbaar)
V1a / K1b. Afbeelding 58

54
3
1

afbeelding 59

afbeelding 60

V1a / K1d. Afbeelding 59

5

V1a / K1e. Afbeelding 60

1

afbeelding 61

afbeelding 62

V1a / K1f. Afbeelding 61

1

V1a / K1g. Afbeelding 62

1

afbeelding 63

afbeelding 64

V1a / K1h. Afbeelding 63

11

V1a / K1j. Afbeelding 64

1

afbeelding 65

afbeelding 66

V1b / K1a. Afbeelding 65

15

V1b / K1a of K1h (onleesbaar)

1

V1b / K1c. Afbeelding 66

1

afbeelding 67

afbeelding 68

V1b / K1h. Afbeelding 67

7

V1c / K1a. Afbeelding 68

1

77

afbeelding 69

afbeelding 70

V1d / K1a. Afbeelding 69

1

V1d / K1e. Afbeelding 70

1

hollandse penning (Gulik) 1297-±1307, Van Hengel 3.5.02

afbeelding 71

afbeelding 72

V2a / K2a. Afbeelding 71

75

V2a / K2b. Afbeelding 72

9

afbeelding 73

afbeelding 74

V2a / K2d. Afbeelding 73

60

V2a / K2e. Afbeelding 74

3

79

afbeelding 75

afbeelding 76

V2a / K2f. Afbeelding 75

16

V2a / K2g. Afbeelding 76

11

V2a / K2a-f

4

afbeelding 77

afbeelding 78

V2b / K2a. Afbeelding 77

1

V2c / K2c. Afbeelding 78

14

V2c / K2a-f

1

afbeelding 79

afbeelding 80

V2d / K2c. Afbeelding 79

1

V2e / K2c. Afbeelding 80

2

afbeelding 81

afbeelding 82

V2e / K2g. Afbeelding 81

1

V2f / K2a. Afbeelding 82

1

afbeelding 83

afbeelding 84

V2f / K2d. Afbeelding 83

7

V2a / K1a. Afbeelding 84

1

Heerlijkheid Heinsberg

Alle munten van Heinsberg zijn hollandse penningen. Het overgrote deel staat op naam van Godfried (1303-1331). Enkele exemplaren hebben een verwijzing naar de muntplaats Blankenberg, een plaats die onder bestuur stond van de heren van Heinsberg. Mogelijk heeft een deel van de Heinsbergse muntslag plaatsgevonden in Randerath (zie pagina 98). Als indelingscriterium is in de eerste plaats het initiaalteken gebruikt. De meeste munten hebben een vijfbladig roosje (128 munten). Mogelijk zijn deze munten in Heinsberg geslagen. Daarnaast zijn er munten met de volgende afwijkende initiaaltekens: roosje van zeven losse punten (3 stuks), een zes-puntige ster (2 stuks), een andreas-kruis (5 stuks) en een andreas-kruis met een punt in iedere hoek (3 stuks). Twee munten hebben een punt als initiaalteken en bij twee exemplaren ontbreekt het initiaalteken. Op basis van het uiterlijk zijn deze laatste vier munten ondergebracht bij de exemplaren met een vijfbladig roosje. Bijna alle voorzijdeafbeeldingen tonen een hoofd naar links met drie boogjes in het haar en een groef onder aan de hals. Bij acht munten staat voor en achter de hals een punt in het veld. Enkele munten hebben geen groef langs de halsafsneede.

De keerzijdeafbeeldingen volgen in principe het vanaf 1286 geslagen Hollandse type van Floris V: een lang kruis met een roosje in iedere hoek. Er zijn volgens NUMIS in Nederland slechts vijf penningen van Heinsberg gevonden, waaronder een exemplaar in de schatvondst *Giekerk 1997*, waar het de sluitmunt is. Net als bij Gulik is het aannemelijk dat de meeste penningen van Heinsberg in het begin van Godfrieds regering zijn aangemunt. Op basis van de datering van de Gulikse munten en het zeldzamere voorkomen van het Heinsbergse materiaal zijn de munten van Heinsberg met enige aarzel

gedateerd op 1303-±1307. Bij één munt bestaat het hart van het kruis uit een cirkel. Een opvallende afwijking op het standaard type wordt gevormd door zes munten waarbij een roosje is vervangen door een leeuwte. Op een zevende exemplaar staan zelfs twee leeuwen.

Het voorzijdeomschrift kan worden verdeeld in twee hoofdtypen. In het ene omschrift is de naam van de heerlijkheid sterk verkort en in het andere de naam van Godfried: GODEFRID DNS D HNSB en GOD DNS DE HEINSB. Het meest voorkomende keerzijdeomschrift luidt: IN - NOM - INE - DNI; de tekst SIG - NUM - CRV - CIS komt veel minder voor. Op vijf exemplaren verwijst het keerzijdeomschrift naar Blankenberg. Op één exemplaar staat Godfrieds naam op beide zijden.

65 Van Hengel 4.5.03 GODEFRID DNS D HNSB of HESB
IN - NOM - INI - DNI

1	Van Hengel 4.5 variant	GODEFRID..S DE HENB'
IN - NOM - INE - DE..
8	Van Hengel 4.5.05	GODEFRID DNS D HNSB
SIG - NUM - CRV - CIS
62	Van Hengel 4.5 variant	GOD DNS DE HEINSB
IN - NOM - INE - DNI
3	Van Hengel 4.5 variant	GOD DNS DE HEINSB
SIG - NUM - CRV - CIS
1	Van Hengel 4.5 variant	GOD DNS DE HEINSB
GOD - EF.D - E HE: - NSB
1	Van Hengel 4.5 variant	GOD DNS DE HEINSB
MON - ETA - BL'A - KEB'
3	Van Hengel 4.5 variant	MONETA BLANKGB'
IN - NOM - INE - DNI
1	Van Hengel 4.5 variant	MONETA BLANKGB'
GOD - EF.D - E HE: - ..SB

Godfried (1303-1331)

A. Initiaalteken roosje. (Heinsberg) 1303-±1307

A1. Voorzijde met GODEFRID

Van Hengel 4.5.03. Afbeelding 85

47

voorzijde: roosje GODEFRID' • DNS D' hNSB'

keerzijde: • I - NOH - INI - DNI

afbeelding 85

afbeelding 86

Van Hengel 4.5.03 variant. Afbeelding 86

voorzijde: roosje GODEFRID' • DNS D' hNSB'

keerzijde: cirkel in het hart van kruis, omschrift zonder punt

IN - NOH - INI - DNI

1

afbeelding 87

afbeelding 88

Van Hengel 4.5.03 variant. Afbeelding 87

voorzijde: zonder initiaaltekens? GODEFRID' • DNS D' hNSB'

keerzijde: • IŃ - NOH - INI - DNI

1

Van Hengel 4.5.03 variant. Afbeelding 88

voorzijde: roosje GODEFRID' • DNS D' hESB'

keerzijde: omschrift zonder punt IŃ - NOH - INI - DNI

2

afbeelding 89

afbeelding 90

Van Hengel 4.5.03 variant. Afbeelding 89 4

voorzijde: roosje GODEFRID' • DNS D' hNSB'

keerzijde: kruis met drie roosjes en leeuw in derde kwadrant

• IŃ - NOH - INI - DNI

Van Hengel 4.5.03 variant. Afbeelding 90 1

voorzijde: roosje GODEFRID' • DNS D' hESB'

keerzijde: kruis met drie roosjes en leeuw in tweede kwadrant

• IŃ - NOH - INI - DNI

afbeelding 91

afbeelding 92

Van Hengel 4.5.03 variant. Afbeelding 91 1

voorzijde: roosje GODEFRID' • DNS D' hESB'

keerzijde: kruis met drie roosjes en leeuw in derde kwadrant

• IŃ - NOH - INI - DNI

Van Hengel 4.5.03 variant. Afbeelding 92 1

voorzijde: roosje GODEFRID' • DNS D' hNSB'

keerzijde: kruis met twee roosjes en leeuw in tweede en derde kwadrant • IŃ - NOH - INI - DNI

afbeelding 93

afbeelding 94

Van Hengel 4.5.03 variant. Afbeelding 93 6

voorzijde: puntje voor en achter hals: roosje GODEFRID' • DNS D' hNSB'

keerzijde: • IŃ - NOH - INI - DNI

Van Hengel 4.5.03 variant. Afbeelding 94 1

Als voorgaande, met extra roosje op hart van kruis

afbeelding 95

afbeelding 96

Van Hengel 4.5.05. Afbeelding 95 6

voorzijde: roosje GODEFRID' • DNS D' hNSB'

keerzijde: SIG - NVM - CRV - CIS •

Van Hengel 4.5.05 variant. Afbeelding 96 2

voorzijde: puntje voor en achter hals: GODEFRID' • DNS D' hNSB'

keerzijde: SIG - NVH - CRV - CIS

A2. Voorzijde met GOD

afbeelding 97

afbeelding 98

- Van Hengel 4.5.04. Afbeelding 97 44
voorzijde: roosje GOD' DHS DE heHSB'
keerzijde: • IH - NOH - INE - DHI
- Van Hengel 4.5.04 variant. Afbeelding 98 3
voorzijde: roosje GOD' DHS DE heINSB'
keerzijde: zonder punt, met 'INI': IH - NOH - INI - DN - I

afbeelding 99

afbeelding 100

- Van Hengel 4.5.04 variant. Afbeelding 99 4
voorzijde: roosje GOD' DHS DE heINSB'
keerzijde: met rechte 'E': •IN - NOH - INE - DHI
- Van Hengel 4.5.04 variant. Afbeelding 100 1
voorzijde: punten tussen woorden en met rechte 'E': roosje GOD' . DHS :
DE . heINSBG'
keerzijde: met rechte 'E': •IH - NOH - INE - DHI

afbeelding 101

afbeelding 102

afbeelding 103

Van Hengel 4.5.04 variant. Afbeelding 101

voorzijde: roosje GOD' DNS DE HEINSB'

keerzijde: kruis met drie roosjes en leeuw in tweede kwadrant •IN - NOH
- INE - DHI

1

Van Hengel 4.5.04 variant. Afbeelding 102 2

voorzijde: punten tussen woorden: roosje GOD' . DHS : DE : hEINSB

keerzijde: kruis met drie roosjes en leeuw in eerste kwadrant

• IN - NOH - INE - DHI

Van Hengel 4.5.04 variant. Afbeelding 103 1

voorzijde: punten tussen woorden: roosje GOD' . DHS : DE hEINSB'

keerzijde: kruis met drie roosjes en leeuw in tweede kwadrant

•IN - NOH - INE - DHI

afbeelding 104

afbeelding 105

Van Hengel 4.5 variant. Afbeelding 104 1

voorzijde: roosje GOD' . DHS : DE : hEINSB'

keerzijde: SIG - NVM - CRV - CIS•

Van Hengel 4.5 variant. Afbeelding 105 2

voorzijde: roosje GOD' . DHS : DE : hEINSBG'

keerzijde: SIG - NVM - CRV - CIS•

B. Initiaaltekens: roosje van zeven losse punten. (Blankenberg an der Sieg)
1303-±1307

afbeelding 106

Van Hengel 4.5.10. Afbeelding 106
voorzijde: roos HONETA BLAhgB'
keerzijde: • II - NOH - III - DII

1

afbeelding 107

Van Hengel 4.5.10. Afbeelding 107
voorzijde: roos HONETA BLAhgB'
keerzijde: • IN - NOH - III - INI

1

afbeelding 108

Muntplaats onzeker, Van Hengel 4.5 variant. Afbeelding 108
voorzijde: roos GODEFRID..S DE hEHB'
keerzijde: • IN - NOH - ine - DEI ?

1

C. Initiaaltekens: zes-puntige ster. (Blankenberg an der Sieg) 1303-±1307

afbeelding 109

afbeelding 110

- Van Hengel 4.5 variant. Afbeelding 109 1
voorzijde: * **MONETA** • **RLANKEB** •
keerzijde: • **IN** - **NOH** - **INE** - **DHI**
- Van Hengel 4.5 variant. Afbeelding 110 1
voorzijde: * **MONETA** **BLANKEB**
keerzijde: **GOD** - **EF•D** - **eHe** - ?**SB**

D. Initiaalteken: andreaskruis. (Heinsberg) 1303-±1307

afbeelding 111

- Van Hengel 4.5 variant. Afbeelding 111 5
voorzijde: kruisje **GOD' DHS DE hEINSB'**
keerzijde: •**IH** - **NOH** - **INE** - **DHI**

E. Initiaalteken: andreaskruis met een punt in de vier hoeken. (Heinsberg)
1303-±1307

afbeelding 112

afbeelding 113

- Van Hengel 4.5 variant. Afbeelding 112 1
voorzijde: (X tussen vier punten) GOD DHS DEHEHSB'
keerzijde: •IH - NOH - ine - DHI
- Van Hengel 4.5 variant. Afbeelding 113 1
voorzijde: (X tussen vier punten) GOD' .DHS.DEHEHSB'
keerzijde: GOD - eF.D - ehe: - mSB

afbeelding 114

- Van Hengel 4.5 variant. Afbeelding 114 1
voorzijde: (X tussen vier punten) GOD DHS: DEHEHSB'
keerzijde: MON - eTA - BL'A - keB'

Bisdom Keulen

Koenraad I (1237-1261)

- halve (?) keulse penning (Xanten) 1237-1261, Hävernick 786 1

Graafschap/hertogdom Kleef

De laatste twee kleinere en lichte (0,228 en 0,291 gram, Noss 10 weegt 0,394 gram) penningen zijn zeer gesleten en daardoor lastig te determineren. Hoewel zij niet vermeld staan in de catalogus van Noss, kan worden aangenomen dat zij aan Kleef kunnen worden toegeschreven. Zij zijn dan te beschouwen als lichte, in Kleef geslagen penningen vergelijkbaar met de in Kalkar geslagen stukken van het type Noss 14 en 15. Beide penningen tonen een aanzienlijk hoofd met leliestaf(?) en palmtak en op de keerzijde een lang dubbel kruis. De omschriften zijn fragmentarisch overgeleverd: ... COM ... S / ... - eV - eN - ... op het eerste exemplaar en ... M ... / CL - ... - ... - IV op het tweede.

Dirk VI (1202-1260)

penning (Kleef) 1202-1260, Noss 10

1

afbeelding 115

afbeelding 116

penning (Kleef?) 1202-1260, Noss -; Pelsdonk (2011) 164.5-6. Afbeeldingen 115 en 116

2

Hertogdom Mecklenburg**Anoniem (1280-1325)**

bracteaat, periode 1280-1325, Oertzen 136

1

Heerlijkheid Randerath (Randerode)

Kochs vermeldt een aan Arnold II van Randerath (1290-1331) toegeschreven exemplaar met de omschriften ARNOLDV DE RAN / + MONETA IN RODE.⁴⁴ Hij vermeldt dat RODE “evenzo duidelijk van Randerath” is. Dat er een verband is, moge duidelijk zijn: Rath mag worden gezien als de Duitse versie van Rode. Binnen de heerlijkheid Randerath is blijkens het bij Kochs vermelde exemplaar op naam van Arnold gemunt in een plaats, genaamd “Rode”. Welke muntplaats hiermee wordt aangeduid is niet direct duidelijk, want de naam komt in de regio vaker voor.

De penning met als keerzijdeomschrift ‘moneta de Heinsberg’ is een vreemde eend in de bijt. In deze periode was er in Heinsberg geen heer Arnold, waardoor de munt aan Randerode dient te worden toegeschreven. Heinsberg en Randerode waren twee afzonderlijke heerlijkheden. Het lijkt erop dat de stempels uit twee munthuizen bij elkaar zijn gekomen waarna er een munt is geslagen met een stempelkoppeling die normalerwijze niet mogelijk zou kunnen zijn. De munt kan een navolging van de navolging zijn, maar meer waarschijnlijk hebben de heren zich van één muntmeester of atelier bediend. In 1310 spraken Arnold II en Godfried II van Heinsberg onderling af dat de burcht van Randerath in tijden van nood voor beiden open zou staan, ter verdediging “tegen iedereen behalve de hertog van Limburg”. Dit zou erop kunnen duiden dat deze munt in of na 1310 is geslagen. De sluitmunt uit de schatvondst 's-Hertogenbosch 1998 is echter vanaf 1304 geslagen, wat deze datering ondergraaft. Bovendien werd de burcht mogelijk in de praktijk al door beide heren voor meerdere doeleinden gebruikt en was deze afspraak alleen een bevestiging. Op basis van de munten van Gulik en Heinsberg zijn de munten van Randerath waarschijnlijk te dateren in de periode 1290-±1307.

Op pagina 45 worden twee aan Randerath toeschrijfbare navolgingen van de hollandse penningen uit Brabant beschreven. De in de schatvondst aangetroffen exemplaren hebben op de voorzijde een hoofd naar links met drie boogjes en een groef in de hals. Op de keerzijde een lang gevoet kruis met vier roosjes.

44 KOCHS (1965) 15

Arnold II van Randerath (1290-1331)

afbeelding 117

hollandse penning (Randerath) 1290-±1307, omschriften: drieblad ARNOLDVS

• De hAMEI+ / mon - eTA+ - in+R - ODe+

Van Hengel 5.5.01 variant. Afbeelding 117

2

afbeelding 118

hollandse penning (Randerath) 1290-±1307, omschriften: drieblad ARNOLDUS

DE hAME / mon - eGA+ - IN+R - ODe+

Van Hengel 5.5.01 variant. Afbeelding 118

1

afbeelding 119

afbeelding 120

afbeelding 121

hollandse penning (Randerath) 1290-±1307, omschriften: drieblad + ARNOLDUS DE hAN + / mon - eGA+ - In+R - ODe+

Van Hengel 5.5.01 variant. Afbeelding 119

1

hollandse penning (Randerath of Heinsberg?) 1290-±1307, omschriften: drieblad + ARNOLDUS DE hAE + / mon - eT.D - ehe: - mSB

Van Hengel 5.5 variant. Afbeelding 120

1

hollandse penning (Randerath) 1290-±1307, omschriften: drieblad + ARNOLDUS DE hAME + / S.IG - NVH - CRV - CIS:

Van Hengel 5.5 variant. Afbeelding 121

1

Schwäbisch Hall, keizerlijke muntplaats

Zeer waarschijnlijk heeft de eigenaar deze heller voor een Franse denier aangezien. De munt is dubbel geslagen en zeer gesleten zodat hij alleen bij zorgvuldige beschouwing uit de grote groep Franse deniers naar voren komt. Deze munt is van het eerste type en is geslagen onder keizer Frederik I (1152-1190). De letters F R I S A staan voor de Latijnse naam en titel van de Duitse keizer: Fredericus Romanorum Imperator Semper Augustus.

De heller weegt slechts 0,232 gram en is een van de oudere exemplaren uit de schat. Hoewel aanmunting ver weg in het Zwarte Woud plaatsvond uit meest (zo niet uitsluitend) lokaal gewonnen zilver, heeft dit soort munten als kleingeld gediend tot in Aken aan toe.⁴⁵ Aldaar golden de hellers als halve penningen, omdat ze de helft van het zilveragehalte van de Keulse pfennig hadden. Mogelijk is de munt via Aken in 's-Hertogenbosch terecht gekomen. Het is echter evenzeer mogelijk dat de munt tussen de Franse deniers terecht is gekomen en via Frankrijk naar de Nederlanden is gereisd.

Frederik I (1152-1190)

heller (Schwäbisch Hall) 1180-1190, Raff 1

1

Frankrijk, Koninklijke munten

De Franse munten (groten, penningen en obolen, totaal 1.009 stuks) vormen vrijwel de helft van het aantal munten in de vondst en zijn van een grote diversiteit in waarde, herkomst en datering. De gros tournois is in 1266 voor het eerst geslagen, onder koning Lodewijk IX van Frankrijk. Het was op dat moment de grootste zilveren munt, met een waarde van twaalf deniers tournois, een gewicht van ongeveer 4,2 gram en een diameter van 25 mm. Rond 1280 zijn ze algemeen bekend in de Nederlanden met een betaalwaarde van drie sterlingen (drie Engelse pennies).⁴⁶ Al spoedig na de invoering werden ze in de Nederlanden gekopieerd, maar dat blijkt – op enkele onderdelen van de groot na – niet uit 's-Hertogenbosch 1998. In de vondst zijn 25 groten aangetroffen op naam van de Franse koningen Lodewijk IX, Philips III en

⁴⁵ SPUFFORD (1988) 127

⁴⁶ VAN GELDER (2002) 38

Philips IV. Deze munten met een hoog zilveragehalte (958/1000) zijn de grootste munten in de vondst.

De Franse penningen en obolen (deniers et oboles) zijn de munten met de geringste waarde in de vondst. Zij laten ons de gebruikelijke samenstelling van het Franse geld uit het begin van de 14de eeuw zien. De dateringen lopen uiteen van munten van Lodewijk VI (1108-1137) tot Philips IV (1285-1314). Dat betekent dat op het moment van verberging de oudste Franse munten al bijna 200 jaar in omloop waren. Veel van de penningen zijn dan ook spekglad en slechts met grote moeite te determineren. Ook de herkomst van de stukken is zeer divers. In de Vroege Middeleeuwen was Frankrijk, door toedoen van het feodale systeem in combinatie met een zwak centraal gezag, sterk verdeeld geraakt in territoriale vorstendommen. Één voor één zouden zij in de loop van de tijd weer onder het gezag van de Franse koningen terugkeren. De meeste munten, bijna 800 stuks, zijn geslagen op naam van de Franse koningen en afkomstig uit diverse muntplaatsen in koninklijk bezit. Daarnaast zijn er ook meer dan 200 feodale munten van graven en hertogen uit heel Frankrijk in de vondst aanwezig.

De Franse denier tournois kwam in de Nederlanden zowel als betaalmiddel als rekeneenheid voor.⁴⁷ De deniers (en obolen) zijn munten met een zeer laag zilveragehalte. Door ze in het munthuis te blancheren kreeg het oppervlakte van de munt een mooiere zilverkleur. In de omloop sleet deze laag er al snel af, waardoor ze een donkergrijs, bijna zwart uiterlijk kregen. Ze werden om die reden 'monnaies noires' genoemd. In de Nederlandse archiefstukken worden de Franse deniers - die voor een groot deel geslagen waren in Tours of volgens het Tourse gewichtssysteem - steeds *zwarte tournozen* genoemd. Het gewicht van de penningen uit de vondst is zeer laag door slijtage en het verblijf in de bodem onder enigszins zure omstandigheden.

Lodewijk VI (1108-1137)

denier (Etampes) 1108-1137, Lafaurie 114; Duplessy 105; Roberts 2284	1
denier (Orleans) 1108-1137, voorzijde met REX en keerzijde met CITAS Lafaurie 130; Duplessy 120; Ciani 111; Roberts 2378. Afbeelding 122	1
denier (Orleans) 1108-1137, voorzijde met REXI en keerzijde met CIVITAS Lafaurie 130; Duplessy 120; Ciani 111; Roberts 2378. Afbeelding 123	1
denier (Pontoise) 1108-1137, Lafaurie 135, vergelijk; Duplessy 131, vergelijk; Roberts -. Afbeelding 124	1

47 VAN GELDER (2002) 294-295

afbeelding 122

afbeelding 123

afbeelding 124

Lodewijk VII (1137-1180)

denier (Parijs) 1137-1180, Lafaurie 138; Duplessy 143; Ciani 91; Roberts 2551 2

afbeelding 125

afbeelding 126

afbeelding 127

denier (Parijs) 1137-1180, met REX Lafaurie 139; Duplessy 146; Ciani 182; Roberts 2552. Afbeelding 125 15

denier (Parijs) 1137-1180, met REX Lafaurie 139; Duplessy 146; Ciani 182; Roberts 2552. Afbeelding 126	21
denier (Parijs) 1137-1180, E in spiegelbeeld. Lafaurie 139; Duplessy 146; Ciani 182; Roberts 2552. Afbeelding 127	9
denier (Parijs) 1137-1180, Lafaurie 140; Duplessy 145; Roberts -	3
denier (Parijs) 1137-1180, Lafaurie 141; Duplessy 145; Roberts -	10
denier (Parijs) 1137-1180, Lafaurie 142; Duplessy 148; Ciani 129; Roberts 2552v	14
denier (Bourges) 1137-1180, Lafaurie 145; Duplessy 134; Ciani 119; Roberts 2394	1
denier (Mantes) 1137-1180, Lafaurie 150; Duplessy 139; Ciani 126; Roberts 2314	1

Philips II (1180-1223)

denier (Parijs) 1180-1223, Lafaurie 181; Duplessy 164; Ciani 160; Roberts 2561	82
denier (Atrecht) 1180-1223, Lafaurie 183; Duplessy 166; Ciani 154; Roberts 2562	47

afbeelding 128

afbeelding 129

denier (Atrecht) 1180-1223, 'muilezel', voorzijde: Lafaurie 183; Duplessy 166, keerzijde Lafaurie 184b; Duplessy 168; Roberts 2562, vergelijk. Afbeelding 128 1

denier (Atrecht) 1180-1223, 'muilezel', voorzijde Lafaurie 184; Duplessy 168, keerzijde Lafaurie 183; Duplessy 166. Afbeelding 129; Roberts 2562, vergelijk 1

afbeelding 130

afbeelding 131

afbeelding 132

denier (Atrecht) 1180-1223, Lafaurie 184; Duplessy 168a; Ciani 156; Roberts 2562 vergelijk. Afbeelding 130-132 134

Op sommige van deze munten zijn punten zichtbaar in het voorzijdeomschrift, waardoor drie omschriftvarianten onderscheiden zouden kunnen worden: PHILIPVS (afbeelding 130), PHIL.LIPVS (afbeelding 131) en PHILIPVS (afbeelding 132). Aangezien de meeste munten zo sterk zijn gesleten dat dit in vele gevallen niet meer met zekerheid is vast te stellen, leek het niet zinvol dit onderscheid aan te geven. Zeker is dat op de meeste munten gewoon PHILIPVS zonder punten staat.

denier (Atrecht) 1180-1223, Lafaurie 184; Duplessy 168b; Ciani 156; Roberts 2562, vergelijk 55

denier (Montreuil) 1180-1223, Lafaurie 187; Duplessy 170; Ciani 158; Roberts 2563 9

denier (Peronne) 1180-1223, Lafaurie 189; Duplessy 172; Ciani 162; Roberts 2564 6

denier (Saint-Omer) 1180-1223, Lafaurie 191; Duplessy 174; Ciani 164; Roberts 2565 2

denier (Tours) 1180-1223, Lafaurie 194; Duplessy 177; Roberts 2405 3

Lodewijk VIII/IX (1223-1226-1270)

denier tournois (Tours?) 1223-1266, Lafaurie 195; Duplessy 187; Roberts - 61

afbeelding 133

als Lafaurie 195, zonder punt achter REX. Afbeelding 133 1

afbeelding 134

afbeelding 135

als Lafaurie 195, ringetje achter REX. Afbeelding 134	2
als Lafaurie 195, unciale E in REX. Afbeelding 135	1
denier tournois (Tours?) 1223-1266, Lafaurie 196; Duplessy 188; Ciani 170; Roberts 2406	17

Lodewijk IX (1226-1270)

gros tournois (Tours) 1266-1270, Lafaurie 198c; Duplessy 190D; Ciani 180-181; Roberts 2451-2452	1
denier tournois (Tours) 1266-1270, Lafaurie 201; Duplessy 193; Ciani 184; Roberts 2411	29

Naast deze *deniers* met 'schone teksten' zijn er ook een aantal munten van het zelfde type met diverse tekens in de omschriften, zoals een punt, een ring of een andreaskruis. Deze worden in de gebruikte catalogi niet verder onderscheiden, maar onder een subnummer samengevoegd: Lafaurie 201a en Duplessy 193A. Hieronder zijn deze munten nader uitgesplitst naar omschrift.

+ LVDOVICVS x REX + TVRONVS x CIVIS	5
-------------------------------------	---

afbeelding 136

+ LVDOVICVS x REX + TVRONVS o CIVIS	Afbeelding 136	1
+ LVDOVICVS • REX + TVRONVS • CIVIS		2
+ LVDOVICVS • REX + TVRONVS CIVIS		2

afbeelding 137

+ LVDOVICVS RE • X + TVRONVS CIVIS	Afbeelding 137	2
+ LVDOVICVS REX • + TVRONVS CIVIS		2
+ LVDOVICVS REX + TVRONVS • CIVIS		2
+ LVDOVICVS : REX + TVRONVS CIVIS		1

De *groten* met de correcte spelling van de naam Philipppus met dubbele P zijn al onder Philips III geslagen, vanaf 1280. De letter O in TVRONVS is rond. Vanaf 1290 wordt deze letter langwerpiger vormgegeven. Dit type groot kan daardoor gedateerd worden tussen 1280 en 1290. Het is niet mogelijk een scheiding aan te brengen tussen de groten van Philips III en Philips IV. Op deze groten zijn veel verschillende onderscheidingstekens te zien. De betekenis hiervan is onbekend; mogelijk zijn het munttekens en emissietekens.

Philips III (1270-1285)

gros tournois (Tours) 1270-1280, Lafaurie 204; Duplessy 202A; Ciani 188;
Roberts 2454 2

denier tournois (Tours) 1270-1285, met Romeinse H in PHILIPVS Lafaurie
207; Duplessy 204; Ciani 167; Roberts 2414 1

Varianten hierop :

+ PHILIPVS • REX + TVRONVS • CIVIS 4

+ PHILIPVS REX + TVRONVS CIVIS 2

afbeelding 138

+ PHILIPVSA REX + TVRONVS CIVIS x Afbeelding 138 2

Philips III/IV (1270-1285-1314)

gros tournois (Tours) 1285-1314, Lafaurie 217; Duplessy 213; Ciani 201-203;
Roberts 2461a

+ PHILIPPVS REX + TVRONVS CIVIS 3

Varianten hierop:

punten naast lelie 1

afbeelding 139

PhIL•IPPVS•	TVRONVS•	Afbeelding 139	1
PhILIPPVS•	TVRONVS•		1
PhILIPPVS•	CIVIS•		1

afbeelding 140

PhIIIPPVS•	TVRONVS•CIVIS•	punten naast lelie. Afbeelding 140	1
PhILIPPVS drieblad	TVRONVS drieblad		1
PhILIPPVS drieblad	TVRONVS drieblad		2
PhILIPPVS drieblad	TVRONVS drieblad,	punten naast lelie	4
PhILIPPVS x REX	TVRONVS '		3
PhILIPPVS x REX	TVRONVS '		1

afbeelding 141

PhILIPPVS, X met vier punten,	punt op N.	Afbeelding 141	1
PhILIPPVS drieblad	TVRONVS drieblad		1
PhILIPPVS REX	TVRONVS°		1

Philips IV (1285-1314)

afbeelding 142

derde gros tournois; maille tierce (Tours) 1277-1290, Lafaurie 223a; Duplessy 219c; Ciani 213; Roberts 2498v. Afbeelding 142 1

Deze *derde groot (maille tierce)* met de ronde O in TVRONVS zou volgens de standaard literatuur zijn geslagen vanaf september 1306 tot in 1310. Deze munt is de jongste uit de schatvondst en zou daarmee de sluitdatum bepaald hebben als er geen probleem met dit munttype was geweest: in diverse schatvondsten⁴⁸ blijkt de munt als losstaande eenling de jongste munt: het eerste productiejaar “1306” valt direct op omdat er in alle gevallen een gat valt tussen deze en de voorgaande jongste munten. In ons geval is het verschil slechts twee jaar, 1304-1306, maar het verschil loopt elders op tot een jaar of vijftien. Het is waarschijnlijk dat de *maille tierce* wat vroeger gedateerd moet worden, in het einde van de 13de eeuw. Merson hanteert een datering van 1277-1290.⁴⁹ Elders in dit jaarboek is over dit munttype een artikel geschreven door Theo Nissen.⁵⁰ De uitkomst is dat dit niet de sluitmunt van de vondst kan zijn en dat de tpq 1304 blijft.

Ter weerszijden van de bovenste lelie op de keerzijde staat een punt. De betekenis van deze punten is niet bekend, het kan een muntteken of een emissieteken zijn.

denier tournois (Tours) 1280-1290, zonder emissietekens, Lafaurie 228;	
Duplessy 223; Ciani 223, 248; Roberts 2416	9
variant met + PHILIPPVS REX	1
variant met emissieteken: + PHILIPPVS REX	1

48 Haarlo 1980, Dover 1955 en Putten 1990: zie NISSEN (2011) en nu ook in 's-Hertogenbosch 1998.

49 MERSON (1997) 419

50 NISSEN (2011) 23-29

variant met emissieteken: + PHILIPPVS• REX 4
variant met emissieteken: + PHILIPPVS• REX en + TVRONVS• CIVIS 2

afbeelding 143

variant met emissieteken: + TVRONV•S• CIVIS*. Afbeelding 1431
obool tournois (Tours) 1280-1290, Lafaurie 229; Duplessy 224; Ciani 249-250; Roberts 2434 6

afbeelding 144

variant met + PHILIPPVS REX. Afbeelding 144 2
denier tournois (Tours) 1290-1294, Lafaurie 230; Duplessy 225; Ciani 224; Roberts 2418 1
dubbele parisis (Parijs) 1295-1303, Lafaurie 232; Duplessy 227; Ciani 215; Roberts 2602a 84
dubbele parisis (Parijs) 1303-1305, Lafaurie 232a; Duplessy 227b; Ciani 217; Roberts 2602b 85
dubbele tournois (Tours) 1295-1303, Lafaurie 234; Duplessy 229; Ciani 218, 220; Roberts 2494 9

Frankrijk, feodale munten

Anjou

Karel van Valois (1290-1319)

obool (Angers) 1290-1319, Poey d'Avant 1536, pl. 29.4; Legros 7471;

Roberts -

1

Boulogne

Renaud (1191-1227)

denier (Boulogne) 1191-1227, Poey d'Avant 6629, pl. 154.24/25; Roberts

3932, vergelijk

5

afbeelding 145

variant met een x in plaats van een + als initiaalteken. Afbeelding 145

2

Bretagne

Pierre Mauclerc (1213-1237)

denier (Guingamp) 1213-1237, Poey d'Avant 334, pl. 11.2; Roberts -

2

Jan I (1237-1286)

denier (Vannes) 1237-1286, Poey d'Avant 363, pl. 11.15; Roberts -

1

Champagne

Thibaut IV (1201-1253)

denier (Troyes) 1201-1253, Poey d'Avant 5957, pl. 138.11; Roberts 4148

1

denier provinois (Provins) 1201-1253, Poey d'Avant 5980, pl. 138.24, Roberts 4731

16

variant met punt achter COMES. Afbeelding 146

1

afbeelding 146

Chartres

Jan van Châtillon/Jeanne (1256-1279-1286)

denier (Chartres) 1270-1286, Poey d'Avant 1742, pl. 34.12; Legros 909;
Roberts 5074 1

Dreux

De penningen (deniers) van Dreux op naam van Robert zijn een evidente navolging van het type *denier parisius* van de Franse koningen dat is geslagen onder Lodewijk VII vanaf circa 1145. Het omschrift probeert zo veel mogelijk te lijken op het omschrift van de koninklijke munten, zoals: LVDOVICVS REX / FRA / NCO. Heel ingenieus is de wijze waarop COMES N geschreven wordt, zodat deze regels sterk lijken op het koninklijke voorbeeld.

Robert III/III (1132/7-1234)

denier (Dreux) 1137-1234, Poey d'Avant 91, pl. 2.25; Legros 113, Roberts
3935 1

denier (Dreux) 1137-1234, Poey d'Avant 92, pl. 2.25; Legros 114; Roberts
3935 variant 1

Poitou

Alphons van Frankrijk (1241-1267)

denier (Poitiers) 1241-1267, Poey d'Avant 2583, pl. 55.4, Roberts 5201 1

Ponthieu

Willem III (1191-1221)

denier (Abbeville) 1191-1221, Poey d'Avant 156.14; Roberts 3931 2

denier (Abbeville) 1191-1221, Poey d'Avant 156.15; Roberts - 1

afbeelding 147

afbeelding 148

variant met COMES Afbeelding 147	1
variant met WILEM' COME Afbeelding 148	2

Eduard I (1279-1290)

denier (Abbeville) 1279-1290, Poey d'Avant 156.22/24, Elias 24; Roberts 3897, vergelijk 2

afbeelding 149

variant met +-jes in plaats van x-jes tussen de ringen. Afbeelding 149 1

Provence

Karel I van Anjou (1246-1266)

denier, 1246-1266, Poey d'Avant 88.12; Roberts - 5

denier, 1246-1266, Poey d'Avant 88.14; Roberts 5204 1

Bisdom Reims

Willem I (1176-1202)

denier (Reims) 1176-1202, Poey d'Avant 6071, pl 141.1; Roberts 3916 2

denier (Reims) 1176-1202, Poey d'Avant 6072, pl 141.1; Roberts 3916,
vergelijk 1

Riom

Alphons van Frankrijk (1241-1267)

denier (Riom) 1241-1267, Poey d'Avant 50.1; Roberts 5191 2

denier (Riom) 1241-1267, Poey d'Avant 50.2; Roberts 5197 1

Savoie

Amadeus IV (1232-1253)

denaro, 1232-1253, CNI I, 25, pl. I.5; Roberts 9614 1

Soissons

Raoul (1180-1237)

denier (Soissons) 1180-1237, Poey d'Avant 151.13; Roberts 4866 1

Tours, abdij van Sint Maarten

De *denier tournois* van de Abdij sint Maarten in Tours is gedurende twee eeuwen geslagen met hetzelfde uiterlijk. Gebaseerd op het voorkomen in schatvondsten is het mogelijk aan de hand van kleine verschillen in letters deze deniers tournois te plaatsen in de eerste helft 12de eeuw, de tweede helft van de 12de eeuw en de 13de eeuw. Vanwege de slechte kwaliteit van de stukken in de vondst lijkt het vrijwel onmogelijk deze 107 munten verder onder te verdelen. Hoewel de munten van de abdij van Tours op naam van Philips II meestal bij de koninklijke munten worden gecatalogiseerd, horen zij daar strikt gezien niet thuis. Vanaf 1205 was Philips II leken-abt van de abdij en uit dien hoofde zijn deniers met het omschrift SCS MARTINVS op zijn naam geslagen. Philips' munten met het omschrift TVRONVS CIVI (Turonus Civitas = de stad Tours) zijn geslagen voor de stad en behoren dus wel tot de koninklijke munten.

(12de -13de eeuw)

denier (Tours) circa 1100-1300, Poey d'Avant 31.12-16; Roberts 4857,
vergelijk 107

Philips II (1205-1223)

denier (Tours) 1205-1223, Lafaurie 193; Duplessy 176; Legros 836-873;
Ciani 165-166; Roberts 2401 14

Variant met + PHILLIPVS RE 18

Variant met PHILLIPPVS RE 1

afbeelding 150

Variant met PHILIPVS RE Afbeelding 150 6

Variant met PHILIPVS REX 7

Variant met PHILIPVS REIX 1

Vendôme

Dit type obool met een ster in de tweede hoek van het kruis is bij Poey d'Avant
en Legros alleen bekend als denier.

Jan IV (1218-1239)

afbeelding 151

obool (Vendôme) 1218-1239, Poey d'Avant 036.17;
Legros 1258 (vergelijk); Roberts 5156. Afbeelding 151 1

Vermandois

Leonora (1183-1214)

denier (Saint-Quentin) 1183-1214, Poey d'Avant 156.5-6;
Roberts 3948, vergelijk 10

afbeelding 152

Variant met ster in tweede en vierde in plaats van eerste en derde kwadrant.
Afbeelding 152 1

Bronnen

Geldmuseum, papieren vondstarchief
NUMIS, landelijke muntvondstendatabase

Literatuur

- BAERTEN, J. *De munten van de graven van Loon 12de - 14de eeuw* (Sint-Truiden 1981)
- BENDERS, J. De dubbele mijten W 324-328 van Brabant: voor Jan II of III geslagen? *Revue Belge de Numismatique* 149 (2003) 231-239
- COENEN, J. *Op de keper beschouwd. Een geschiedenis van Weert. Deel I, Prehistorie-1568* (Weert 2007)
- DIRKS, J. Monnaies Limbourgeoises *Bulletin mensuel de Numismatique et d'Archeologie* (1884-1885) 58-64
- DUPLESSY, J. *Les trésors monétaires médiévaux et modernes découverts en France, Tome II (1223-1385)* (Parijs 1995)
- GELDER, H.E. VAN Vondst Wamel 1974 *Jaarboek voor Munt- en Penningkunde* 60-61 (1973-1974) 173-185
- GELDER, H.E. VAN Muntvondst Wamel *De Geuzenpenning* 24 (1974) 72-73
- GELDER, H.E. VAN *De Nederlandse munten* (Utrecht 2002)
- GROLLE, J.J. *De muntslag van de graven van Holland tot de Bourgondische unificatie in 1434* (1ste en 2de druk) (Amsterdam 1997 en 2000)
- HAECK, A. *Middeleeuwse muntschatten gevonden in België (750-1433)* (Brussel 1996 = Cercle d'études numismatiques. Travaux 13)
- HENGEL, C. VAN De Hollandse munten uit de muntvondst Heusden 1971 *Jaarboek voor Munt- en Penningkunde* 75 (1998) 27-39
- HENGEL, C. VAN *De Munten van Holland in de 13e eeuw.* (Amsterdam 1986)
- HENGEL, C. VAN *Penningen Hollants* (Amsterdam 1998)
- JACOBI, H.W. Twee muntvondsten uit de 13^e eeuw *Jaarboek voor Munt- en Penningkunde* 71 (1984) 133-144
- JACOBI, H.W. Wamel 1974, een aanvulling *Jaarboek voor Munt- en Penningkunde* 75 (1988) 115-116
- JANSSEN, H.L. Politieke en sociale beroering in 's-Hertogenbosch rond 1300 *Van penningen en groten. De schatvondst Achter het Verguld Harnas in 's-Hertogenbosch* (Utrecht 2011a) 44-48
- JANSSEN, H.L. De infrastructuur van de stedelijke ruimte in 's-Hertogenbosch rond 1300 *Van penningen en groten. De schatvondst Achter het Verguld Harnas in 's-Hertogenbosch* (Utrecht 2001b) 13-43
- JANSSEN, H.L. De zilveren gespbroche *Van penningen en groten. De schatvondst Achter het Verguld Harnas in 's-Hertogenbosch* (Utrecht 2011c) 83-86
- JANSSEN, H.L. De verpakking van de schat *Van penningen en groten. De schatvondst Achter het Verguld Harnas in 's-Hertogenbosch* (Utrecht 2011d) 76-81
- JANSSEN, H.L. Slotbeschouwing: de schatvondst in de context van zijn tijd *Van penningen en groten. De schatvondst Achter het Verguld Harnas in 's-Hertogenbosch* (Utrecht 2011e) 193-198

- JANSSEN, H.L. en TRELING, J.R. *Van penningen en groten. De schatvondst Achter het Verguld Harnas in 's-Hertogenbosch* (Utrecht 2011)
- KEMPKENS, J. De conservering en restauratie van de schatvondst *Van penningen en groten. De schatvondst Achter het Verguld Harnas in 's-Hertogenbosch* (Utrecht 2001) 64-75
- KLAVERSMA, T. De Hornes 1296-1345 *Publications de la Société Historique et Archéologique dans le Limbourg* 121 (1985) 7-68
- KOCHS, H. Die Münzen der Herren von Heinsberg und der Herren von Randerath *Heimatkalender des Selfkantkreises Geilenkirchen-Heinsberg* (1962) 27-32, (1963) 26-33 en (1964) 36-42. Vrijwel ongewijzigde herpublicatie *Festschrift der Rheinischer Münzfreunde 1957-1982* (Mönchengladbach 1982) 19-56
- LUCAS, P. *Monnaies seigneuriales Mosanes* (Hennuyères 1982)
- LUCASSEN, J. Loonbetaling en muntcirculatie in Nederland (1200-2000) *Jaarboek voor Munt- en Penningkunde* 86 (1999) 1-69
- MAYHEW, N.J. (ED) *Coinage in the Low Countries (880-1500), The Third Oxford Symposium on Coinage and Monetary History* (Oxford 1979)
- MAYHEW, N.J. Sterling imitations of Edwardian type (Londen 1983)
- MENADIER, J. 1898. Die Aachener Münzen; *Münzen Urkunden und Akten* (Berlijn 1913)
- MERSON, R.A. The silver mailles of Philip III (1270-1285) and Philip IV (1285-1314) of France N. MAYHEW (ED) *The Gros Tournois* (Oxford 1997) 399-419
- NISSEN, T. Putten 1990; De chronologie van de maille tierce *Jaarboek voor Munt- en Penningkunde* 98 (2011) 23-29
- PELSDONK, J. Friese penningen in muntvondsten. Dateringen op de schop *Diggelgoud, 25 jaar Archeologisch Werkferbân: archeologisch onderzoek in Fryslân* (Leeuwarden 2008) 179-192
- PELSDONK, J.E.L. 's-Hertogenbosch 1998: De munten uit de schatvondst Achter het Verguld Harnas *De schatvondst Achter het Verguld Harnas in 's-Hertogenbosch* (Utrecht 2011a) 87-192
- PELSDONK, J. Giekerk, Schagen en Zutphen. Drie schatvondsten uit de periode 1296-1303 *De Beeldenaar* 35 (2011b) 175-177
- POL, A. *Muntvondsten uit 19 eeuwen* ('s-Gravenhage 1984)
- SCHULMAN veiling 276 (22-2-1983) kavel 1-1039
- SPUFFORD, P. *Money and its use in medieval Europe* (Cambridge 1988)
- SPUFFORD, P. *How rarely did medieval merchants use coin?* Van Gelder-lezing 2006 (Utrecht 2008)
- VANHOUDT, H. *Atlas der munten van België van de Kelten tot heden* (Zuidlaren 2007)
- WIGERSMA HZN, S. Muntvondsten van vroeg-13de-eeuwsche halve obolen in Friesland *Vrije Fries* 21 (1909) 82-131

Samenvattingen

Erika Manders

Communicating messages through coins: a new approach to the emperor Decius

Voor de Romeinse centrale autoriteiten vormden rijksmunten een effectief instrument voor de verspreiding van boodschappen; zij bereikten een grote en gedifferentieerde groep inwoners van het Romeinse Rijk. Rijksmunten waren dus niet alleen van economisch belang, maar hadden ook een grote ideologische waarde. Ze verschaffen moderne onderzoekers inzicht in de ideologische speerpunten van een specifieke heerschappij: hoe wilde de keizer zichzelf en zijn regime presenteren aan zijn onderdanen? Op deze manier bieden rijksmunten concrete informatie over keizers en hun regeringen. Zeker wanneer we beschikken over schaarse en/of eenzijdige literaire bronnen kan een analyse van rijksmunten nieuwe of andere inzichten opleveren. Dit is zeker het geval bij keizer Decius (249-251 n.Chr.). Deze Romeinse heerser staat vooral bekend om het religieuze edict dat hij uitvaardigde aan het begin van zijn heerschappij, waarbij hij de inwoners van het Romeinse Rijk verplichtte om te offeren aan de Romeinse goden, het offer vlees op te eten en te zweren dat ze altijd geofferd hadden. In zowel werken van christelijke auteurs uit de Oudheid als in de moderne literatuur ligt de nadruk op dit offeredict en de grote gevolgen die het decreet had voor de christelijke inwoners van het Rijk; andere aspecten van Decius' regering zijn onderbelicht gebleven. Een analyse van Decius' munten laat echter zien dat het beeld van Decius bijstelling behoeft. De boodschappen op zijn munten lijken aan te tonen dat van een veelomvattende religieuze politiek ten tijde van zijn heerschappij moeilijk sprake geweest kan zijn – militaire thema's en geografische propaganda domineren zijn munten – en dat de keizer minder traditioneel was dan altijd wordt aangenomen.

Theo Nissen

Putten 1990; De chronologie van de maille tierce

In 1990 werd in de gemeente Putten, provincie Gelderland, een door brand samengeklonterde brok munten gevonden. De inhoud verkeerde in een deplorabele toestand. Na restauratie zijn de munten, in totaal 95 stuks, door het toenmalige Koninklijk Penningkabinet te Leiden gedetermineerd. Hoewel de vondst geen onbekende munttypen bevat heeft ze in de samenstelling twee opmerkelijke eigenschappen. In de eerste plaats is het de aanwezigheid van vijf Franse mailles tierce met de ronde O, een type dat volgens de literatuur eerst vanaf 1306 in omloop kwam. De overige munten moesten daarentegen gedateerd worden met een TAQ van 1288 en een TPQ van 1284. Geen enkel muntexemplaar uit de periode van 1288 en later komt in de vondst voor. Dit gegeven pleit krachtig voor de stelling dat de emissie van de betreffende maille inderdaad vroeger dan 1306 moet worden geplaatst, zoals al eerder door de Engelse historici Mayhew en Phillips is geopperd. Een tweede opmerkelijk punt is het feit dat maar één munt van het graafschap Gelre en geen enkele van het bisdom Utrecht voorkomt. Van de determineerbare munten is 78% afkomstig uit de Zuidelijke Nederlanden en Frankrijk en 21% uit het graafschap Holland.

Jan Pelsdonk

De schatvondst 's-Hertogenbosch 1998

In 1998 werd tijdens een opgraving in het centrum van 's-Hertogenbosch een pot met 2.119 munten en een zilveren gesp gevonden. De eerste publicatie over deze vondst

verscheen in 2011. De op 1304 gedateerde vondst is de grootst bekende Nederlandse schatvondst uit die tijd. In de pot bevonden zich naast zeer zeldzame munten ook tot nog toe onbekende munten en varianten. In het artikel wordt eerst ingegaan op de ouderdom van de schat en sommige munten – waarbij ook de onzekerheden die optreden bij de vaststelling ervan aan bod komen – en de eigenaar van de schat. De nadruk ligt op de numismatische aspecten van de vondst, waarbij gaandeweg een beeld wordt geschetst van de geldomloop rond 1300. Het laatste deel van het artikel bestaat uit een uitgebreide beschrijving, onderverdeeld in drie delen: De Nederlanden, het Duitse Rijk en Frankrijk. Sommige munten worden nader gedateerd en de meest interessante exemplaren zijn afgebeeld.

Hanfried Bendig

Dirk Iden Kruittkremer – Ein Falschmünzer in Emden und Jever; Das Geheimnis der Taler mit Karl dem Grossen und dem Heiligen Ludger

De daalders Delmonte 785-787, met de afbeeldingen van Karel de Grote c.q. de Sint Ludger, zijn in het verleden aan verschillende muntheren toegeschreven, namelijk Baar, Batenburg, Bergh, Culemborg en Pallant. Op basis van meerdere bronnen, waaronder stempelvergelijking, kunnen deze munten worden toegeschreven aan Dirk Iden. Iden was in de periode 1563-1571 muntmeester in Oost-Friesland. Aangevoerd wordt dat de letters op Dirk Idens munten met dezelfde letter-puncoenen zijn geslagen als die op de daalders Delmonte 785-787.

Lei Lennaerts

De slagletters van Victor Theodoor van Berckel

De graveur Theodoor Victor van Berckel (1739-1808) ontwikkelde aan het begin van zijn carrière een heel kenmerkende letterstijl die hij gedurende de rest van zijn werkzame leven handhaafde. Hij maakte een serie letterponsen in verschillende corpgrootten die een duidelijke samenhang vertonen. Deze slagletters gebruikte hij voor zegelstempels, penning- en muntstempels.

Vanuit zijn ervaring als beroepsgraveur bestudeert de auteur het gebruik van slagletters vaktechnisch en vergelijkt de uitkomsten met schriftelijke bronnen. Met deze gegevens wordt vroeg werk van Van Berckel getraceerd en wordt een uitspraak gedaan wanneer zijn opleiding als graveur plaatsvond en werd afgerond. Volgens sommige bronnen is Van Berckel de maker van een aantal vroege vroedschapspenningen uit 's-Hertogenbosch. De auteur onderzoekt de beweringen door de letters op deze penningen te vergelijken met ander werk van Van Berckel. De uitkomsten blijken deze claims voor een deel te bevestigen. Het laatste deel van het onderzoek betreft de samenwerking tussen de Amsterdamse zilversmid en medailleur Johan Michiel Lageman en Van Berckel. Lageman stelde eerdere auteurs voor een raadsel omdat het onderlinge verschil in kwaliteit van zijn werk erg groot is. Letteronderzoek toont aan dat een aantal stempels met de signatuur van Lageman door andere graveurs is gemaakt. Van Berckel speelt bovendien een belangrijke rol als maker van de penningstempels uit de beginperiode van Lageman als medailleur.

Er is een aantal conclusies te trekken uit dit onderzoek: De signatuur op een penning betreft lang niet altijd de naam van de graveur. Ook een jaartal op een penning, zelfs als het om een vast jaartal in de stempel gaat, zegt vaak niets over het werkelijke productiejaar van die stempel. De hoofdconclusie: over het algemeen is letteronderzoek een betrouwbaar hulpmiddel bij het toeschrijven van werk aan een bepaalde graveur.

Summaries

Erika Manders

Communicating messages through coins: a new approach to the emperor Decius

For the Roman central authorities, imperial coins formed an effective medium through which messages could be disseminated; they reached a large and differentiated audience. Imperial coinage was thus not only economically important, but also ideologically. They provide modern scholars with insights into the ideological spearheads of a specific reign; how did the emperor want to present himself and his emperorship to his subjects? In this way, imperial coins offer concrete information about emperors and their reigns. Especially when literary sources are scarce and/or one-sided an analysis of imperial coins might produce new or other insights, such as in the case of the emperor Decius (AD 249-251). This Roman ruler issued an edict which forced the inhabitants of the Roman Empire to sacrifice to the gods, eat the sacrificial meat and swear that they had always sacrificed. Both in the works of ancient Christian authors and in modern literature emphasis lies on this decree and its consequences for the Christian population within the Empire; other aspects of Decius' rule are underexposed. Yet, an analysis of Decius' coins demonstrates that the emperor's image needs to be adjusted. The messages on his coins seem to suggest that Decius had no comprehensive religious policy – military themes and geographic propaganda dominated on his coins – and that the emperor was less traditional than has always been assumed.

Theo Nissen

De vondst Putten 1990; De chronologie van de maille tierce

The hoard Putten 1990 contained 95 coins. They were poorly preserved, but most coins were identified after restauration. It must have been concealed in between 1284 and 1288. The hoard's significance is twofold. In the first place, it contained five French maille tierce à l'O ronde. Traditionally, this type's introduction was dated 1306. This date has been challenged by among others, Mayhew and Phillips. The hoard Putten 1990 corroborates their view and suggests an introduction in 1288 at the latest. Secondly, whereas the hoard was found in the present-day province of Gelderland and close to Utrecht, it contained only one Guelders coin and none from Utrecht. Instead, 78 % of the identifiable coins came from the Southern Low Countries and France, and 21 % from Holland.

Jan Pelsdonk

De schatvondst 's-Hertogenbosch 1998

In the center of the Dutch town of 's-Hertogenbosch, in 1998 archaeologists found a jug that contained 2,119 coins and a silver brooch. The first publication on this coin hoard was published in 2011. The hoard's TPQ is dated on 1304, it is the largest known Dutch coin hoard from the period. In the jug where - amidst others - some rare and unknown coins as well as some varieties. The article first describes the age of the hoard and some of the coins - including the uncertainties that occur in the process of determining them - and the owner of the treasure. It focuses on the numismatic aspects of the coin hoard, with which gradually a picture emerges of the money circulation around 1300. The last part of the article includes a detailed description, divided into three parts: the Netherlands, the German Empire and France. Some coins are more closely dated and the most interesting pieces are depicted.

Hanfried Bendig

Dirk Iden Kruitkremer – Ein Falschmünzer in Emden und Jever; Das Geheimnis der Taler mit Karl dem Grossen und dem Heiligen Ludger

The “talers” Delmonte 785-787, showing Charlemagne and Saint Ludger respectively, have been attributed to several seigneurial mints: Baar, Batenburg, Bergh, Culemborg and Pallant. Based on several sources, including comparison of dies, these coins are attributed to Dirk Iden, the mintmaster in East-Frisia in the period 1563-1571. All letters on Dirk Idens coins were made with the same punches as used on Delmonte 785-787.

Lei Lennaerts

De slagletters van Victor Theodoor van Berckel

The engraver *Theodore Victor van Berckel* (1739-1808) developed a very distinctive font style at the beginning of his career. A font style that he would maintain during his entire working life. He created a series of letter punches in a range of font sizes that display a clear and coherent style. He used these letter punches for cachets, medal dies and coin dies.

The author uses his expert knowledge as a professional engraver to study the use of letter punches from a technical point of view and he compares the results with written sources. With this information it was possible to trace early work by *Van Berckel* and also to judge when his training as an engraver took place and when it was completed. According to some sources *Van Berckel* was the maker of a number of early attendance tokens for the city council of 's-Hertogenbosch. The author investigates the claims by comparing the punched letters of these tokens with other work by *Van Berckel*. The results prove to confirm these claims in part. The final part of the research concerns the study of the collaboration between the Amsterdam based silversmith and medalist *Johan Michiel Lageman* and *Van Berckel*. Earlier researchers were puzzled by *Lageman*, because there is such a wide variation in the quality of his work. Study of the punched letters shows that a number of dies signed by *Lageman* were in fact made by other engravers. In addition *Van Berckel* played an important role as creator of medal dies in the early years of the career of *Lageman* as a medalist.

A number of conclusions can be drawn from this research: by no means does the signature on a medal always reveal the name of the engraver. A year on a medal, even if it is a fixed date in the die, often says nothing about the actual date of production of that die. The main conclusion: in general the study of punched letters is a reliable tool to attribute work to a particular engraver.

Over de auteurs

Hanfried Bendig (1942) studeerde in Oldenburg en Basel (waar hij voor de legendarische firma “Münzen & Medaillen AG” duizenden munten heeft gedetermineerd) en werkte korte tijd als onderwijzer. Sinds 1969 is hij munthandelaar in Bremen (“Bremer Münzenhandlung”). Als numismaat zijn de munten van noordwest Duitsland één van zijn specialiteiten.

Lei Lennaerts (1965) is aan de Vakschool in Schoonhoven opgeleid als graveur. Na zijn scholing in 1985 was hij een jaar stagiair aan 's Rijks Munt Utrecht waarna hij in 's-Hertogenbosch een betrekking kreeg als graveur/stempelmaker bij een gerenomeerd bedrijf in de goud- en zilverbranche. Op numismatisch gebied ligt zijn belangstelling voornamelijk in de munt- en penningproductie van de achttiende eeuw, met als specialisme het leven en werk van Theodoor Victor van Berckel. Voor dit doel richtte Lei Lennaerts in 2008 met een aantal medestanders het Van Berckel Genootschap op.

Erika Manders (1980) holds a PhD in Ancient History from the Radboud University Nijmegen. Her postdoctoral research focuses on the representation of imperial kinship on Roman provincial coinage, 31 BC - AD 284.

Theo Nissen (1945), werkzaam geweest binnen eerst de accountancy en later de ICT, is al meer dan 30 jaren actief op het terrein van de numismatiek. Hij heeft diverse bestuursfuncties in numismatische verenigingen vervuld zoals voorzitter van de Numismatische Kring Brabant, bestuurslid van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde en secretaris van de stichting De Beeldenaar. Hij heeft een grote belangstelling voor de geschiedenis van het munt- en geldwezen, in het bijzonder met betrekking tot de Nederlandse gewesten tot en met de 16e eeuw. Op zijn naam staan diverse publicaties.

Jan Pelsdonk (1971) is onderzoeker van muntvondsten en beheerder van de collectiebestanden en NUMIS bij het Geldmuseum en conservator van het Numismatisch Kabinet van Teylers Museum. In zijn vrije tijd is hij secretaris van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde, de Stichting Nederlandse Penningkabinetten en de Nederlandse Museumvereniging (afdeling Historische Musea) en redacteur van De Beeldenaar.